גליון נושא: 'מציאת קטן לאביו'

בס"ד, יום ג' פרשת חיי שרה, כ"א חשון תשע"ו.

דיונים אקטואליים בסוגיות הנלמדות, בבא מציעא דף יב.

זכויות האב בבנו ובבתו

מציאה לאב משום איבה

במתנ': (בבא מציעא דף יב עמוד א) מציאת בנו ובתו הקטנים הרי אלו שלו. מציאת בנו ובתו הגדולים הרי אלו שלהן. ונחלקו **בגמ'** בטעם התקנת חכמים. לשמואל: מפני מה אמרו מציאת קטן לאביו שבשעה שמוצאה מריצה אצל אביו, ואינו מאחר בידו. לר' יוחנן: הטעם פירש **רש"י** משום איבה, ולכן לא תלוי בשנים אלא אם זן אותו. גדול וסמוך על שלחן אביו זהו קטן, קטן ואינו סמוך על שלחן אביו זהו גדול.

בבתו: כל זה נאמר לענין בנו, אבל לענין בתו מבואר בגמ' (כתובות מ:) שהאב זוכה במעשי ידיה של בתו קטנה או נערה. בקטנה מקל וחומר: אם יכול למכרה לאחר, כל שכן שיש לו בעצמו זכות במעשי ידיה, ובנערה למדים מהיקש: וכי ימכר איש את בתו לאמה (שמות כא ז), מה אמה מעשי ידיה לרבה, אף בת מעשי ידיה לאביה. וזוכה במציאתה של בתו קטנה או נערה, משום איבה (כתובות מז.), **לרש"י** שמא לא יזון אותה, **ולתוס'** (כתובות מז. ב"מ יב:) שלא ימסרנה לקדושין למנוול ומוכה שחין, ולכן אפילו כשאינה סמוכה על שלחנו זוכה במציאתה. מאידך מבואר **ברש"י** (ב"מ יב א ד"ה מציאת), וברמב"ם (בפירוש המשניות שם). שזכות מציאתה לאב מן התורה, שנאמר: בנעריה בית אביה, כל שבח נעורים לאביה.

סיכום: בנו בין קטן בין גדול: סמוך - מציאתו לאביו, אינו סמוך - מציאתו לעצמו. בתו: קטנה, בין סמוכה בין שאינה סמוכה - מציאתה לאביה. גדולה, סמוכה - מציאתה לאביה, אין סמוכה - מציאתה לעצמה.

1. להלכה

להלכה: נפסק **ברי"ף** (ב"מ ו א מדפי הרי"ף), **וברא"ש** (הלכה ג'), **וברמב"ם** (גזילה ואבידה יז יג), **ובטור ושו"ע** (חו"מ ער ב) - כר' יוחנן, לא קטן קטן ממש אלא גדול וסמוך על שלחן אביו זהו קטן, קטן ואינו סמוך על שלחן אביו זהו גדול. והוסיף השו"ע (שם) שזכות זו יש לאב גם בבתו, אפילו כשהיא גדולה, אם היא סמוכה על שלחנו. ברם **בהג' מרדכי** כתב **דהבה"ג והסמ"ג** פסקו כשמואל, ומכח זה כתב **מהר"י הלוי** (סימן קכד) שהמוציא מחבירו עליו הראיה (כנה"ג ער א).

נתחייב גרע: ועיין במה שחידש **הט"ז** (חו"מ ער ב) לפי מה שכתבו התוס' [ד"ה רבי יוחנן] דלא שייך איבה אלא בבנו שדרכו לזונו תמיד, ואם לא יפרנסנו אביו לא יפרנסנו אחר, אבל אדם אחר מעלמא הסמוך לשולחן חבירו חנם כגון יתום קטן וכיוצא בו, אין סברא שמציאותיו לחבירו, וכ"ש עבד או אמה שבשכר טרחם הם אוכלים, עכ"ל התוס'.

וכתב הט"ז, ובכלל זה הוא ג"כ מי שפסק לבנו מזונות על שולחנו דמציאתו לעצמו, דהא דרך חיוב הוא נותן לו, וכעין שאמרו בפרק נערה [כתובות מ"ג ע"א] דבת הניזונת לאחר מיתת אביה דמציאתה לעצמה, דלאו מאחין קא מיתזנא, עכ"ד. והסברא בט"ז, שמאחר שנותן לו מצד התחייבותו אין לחוש לאיבה כיון שגם אם יהיה איבה יצטרך להמשיך לזונו מחמת ההתחיבות. וילה"ק על הט"ז הרי באשתו ג"כ טעמא משום איבה כמפורש בגמ' (ב"מ יב:) ואשתו הרי חייב במזונותיה, ואין יכול לומר לה צאי מעשה ידיך במזונתיך רק בספקה וא"כ איזה חשש איבה יש כאן (י.ש.ק.).

2. מהם זכויות האב

סחורה ומעשה ידים: הנה במשנה הוזכר רק מציאה, והוסיף **הרמ"א** (סימן ע"ר סעיף ב') בשם **הב"י** (סוף סי' קע"ז) בשם **העיטור** - וה"ה אם הרויחו בסחורה או במלאכה. ועיין בספר **'לב מבין'** על **הרמב"ם** (גזילה ואבידה יז יג) שהביא בזה מחלוקת הפוסקים שישנם הסוברים שסחורה אין הולך לאב.

משכורת: וכלפי 'תשלום משכורת' על מעשה ידים של קודם הנישואין שמעתי ב' צדדים: **א. יש אומרים**: ששייך לאב שהרי סמוכים על שולחנו, ואם החתן מעכב את המשכורת שקיבלה אשתו תמורת מעשה ידיה הוא נוטל שלא כדין. וכן כלפי ביבי סיטר שמרויחה הבת שמצד ההלכה הוא לאביה [באופן שהופקד לחשבון בנק הפרטי שלה ולא תבעו האב עד נישואיה עיין מכון הוראה ומשפט ז עמוד פג שכה"ג אין חייבת לתת לאב.] ולדעה זו לא טוב עושה החתן שמתלונן בלבו על חמיו לאחר החתונה, כי באמת כל מה שיש לאשתו הוא משל אביה ומה לו כי ילין על שלקח בדין את מעשה ידיה. ועוד מכיוון שכיום נוהגים לתת יותר מעישור נכסים בשביל החתונה והוא יותר מחיובו של האב בכפל כפלים, דבר פשוט שכל מה שעבדה עד החתונה צריך לתת לאב כהשתתפות בהוצאות החתונה, ואם לא תתן לו יבואו לידי ריב ומצה, שלא ירצה האב לשלם עבורה הוצאות החתונה (צ.פ.). **ב. מאידך שמעתי חולקים**: שאיפכא מסתברא שיש מקרים שודאי שאינה מוגדרת כסמוכה כשיש לה חשבון בנק פרטי עם כרטיס אשראי עמו היא רוכשת כל מה שהיא צריכה, וממילא תמיד יכולה לומר שהיא לא סמוכה ומה שמקבלת מהאב הוא כי האב מסכים לתת לה למרות שהיא מסולקת ממנו במעשה ידיה. (א.ק.). **ג. דעה מכרעת**: שמעתי **מהג"ר שמאי קהת הכהן גרוס** שליט"א שמצד הדין ודאי שייך לאב, אולם כיון שיכול האב לוותר, לכן במשפחות שהמנהג הוא שהכסף הולך לבת נקנה לה ממילא בקנין גמור, דחשיב אומדנא דמוכח שויתר לה.

לזכות על ידו עירוב: דעת **התוס'** (יב: ד"ה ר' יוחנן) בשם **ר"ת** דכי היכי דפליגי הכא פליגי נמי גבי עירוב. ונחלקו **הרמב"ן והרשב"א והרמב"ם** וס"ל דעירוב שאני. כיון שאביו נותן לו לזכות (רמב"ן), או משום שדעת אחרת מקנה אותו מהני (מרדכי).

פנינים

מתנות שקבלה רבקה

בפרשת השבוע פרשת חיי שרה: וַיּוֹצֵא הָעֶבֶד כְּלֵי־כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב וּבְגָדִים וַיִּתֵּן לְרִבְקָה וּמִגְדָּנֹת נָתַן לְאָחִיהָ וּלְאִמָּהּ: יש לדון במתנות שקיבלה רבקה למי שייך, ובפסוק משמע ששיך לרבקה וצריך להבין מדוע לא שייך לבתואל.

והנה **בתוס'** (יבמות דף סא: ד"ה וכן) הביא **מדרשים חלוקים** האם רבקה היתה בת שלוש או בת ארבע עשרה, **ורש"י** עה"ת כתב שהיתה בת שלוש. ואם היתה בת שלוש קשה מדוע אין מתנתה לאביה [עוד קשה שהרי עדיין לא הגיעה לעונת הפעוטות ולא חל הנתינה], ולדעות שכבר היתה בת י"ד לא קשה לפי מה שהכריע **הרמ"א** (חו"מ ער ב) בשם **הנמו"י**, **והש"ך** בשם **הריטב"א והרמב"ן**, שמתנתה לעצמה אע"ג שסמוכה על שולחן אביה. אולם תקשי על הראשונים שסוברים שגם מתנה שייך לאביה, עוד קשה בכסף קידושיה של גדולה הסמוכה על שולחנו מדוע לא שייך לאב.

וי"ל (ל.ר.) שגם לדעות שרבקה היתה קטנה מכל מקום המתנות הם שלה, דהוי אומדנא דמוכח שחפץ לתת בתנאי גמור על מנת שאין לאביה רשות בה, שכל מטרת אברהם בשליחת אליעזר הוא בכדי להשיג אשה ליצחק, ותתרצה לבוא ע"י המתנות ואם ילך לאביה אינו מועיל למטרה זו. ואומדנא זו קיימת בכל חתן וכלה. ועיין בכתבי **ר' אליהו ברוך** (עה"ת בקונט' השידוכים) מש"כ בזה.

אתכא דרחמנא

יש לומר בזה על דרך המוסר, שלא ירע לאדם כאשר מרבה ליתן צדקה וכסף לעניים וללומדי תורה, כי באמת כל הכסף שייך להקב"ה משום שהוא גדול הסמוך על שולחן אביו-הקב"ה [כלשון הגמ' בברכות (דף ג') אוי לו לאב שהגלה את בניו ואוי לבנים שגלו מעל 'שולחן אביהם'], וכשנותן משלו הוא נותן, ומקרא מלא דיבר הכתוב לי הכסף ולי הזהב נאום ד' (י.ש.ק.).❖

מתנה: כשאחר נותן לו מתנה, עיין **בנמוקי יוסף ובר"ן** שהביאו בזה מחלוקת הראשונים י"א שהמתנה שייך לאב כמו במציאה וסחורה. אולם י"א שהמתנה שייך לבן, כי רק בקטן ממש מתנתו לאב אבל גדול וסמוך על שולחנו מתנתו לעצמו ולא דומה למציאה וסחורה שהולך לאב. ודומה לאשתו שמתנתה לעצמה ורק מעשה ידיה לבעלה. וכן הכריע **הרמ"א** (חו"מ ער ב) בשם **הנמו"י, והש"ך** בשם **הריטב"א והרמב"ן**, שמתנתו לעצמו אע"ג שסמוך על שולחן אביו. אכן האב עצמו נותן לו או שאחר נותן לו ע"מ שאין לאביו רשות בו לכו"ע שייך לבן. [ועיין במה שהרחיב בזה **הג"ר מנשה קליין** זצ"ל, במשנה הלכות חלק ו' סימן רפט].

3. חתן וכלה

מתנות בר מצוה אירוסין חתונה: וכך יש לבאר בכל המתנות שחתן וכלה מקבלים באירוסין ובנישואין, או דורון דרשה של חתן בר מצוה, שאם נותנים מתנה של ספרים או כלי בית וכדומה ודאי שיך לבן עצמו ע"פ פסק הרמ"א הנ"ל שגדול הסמוך מתנתו לעצמו, ועוד שמסתמא דעת הנותן שיהא לחתן ולכלה ולא להורים והוי כמו תנאי שלא יהא לאבא בעלות על כך, וכמבואר בסוגיא בקידושין שיכול לתת ע"מ שלא יהא לבעלה רשות בה.

כסף במזומן: אמנם יש לדון במי שמקבל מעטפה עם כסף, שיש אורחים רבים ובפרט מבני עדות המזרח שכוונתם בנתינה זו להשתתף עם ההורים בעלויות הגבוהות של סעודת השמחה, ונותנים זאת לידי הבן ולא לידי האבא שכך דרך השמחה וכך יותר נעים להם. אך מצד שני קשה לדעת בוודאות על כל נותן מה היה כוונתו במתנה וא"כ היכי לידיינו דייני להאי דינא, ויש שנוהגים לסכם מראש עם הבן שהכסף יתחלק ביניהם בשוה, חצי לכיסוי ההוצאות וחצי ישאר בידי הבן, אך צ"ע כשלא סיכמו כלום מי זוכה. **מעשה שהיה**: עם **הג"ר שלום בער סורצקין** שליט"א שהגיע לבר מצוה של תורם גדול לרשת הכוללים, עם דורון דרשה מקורי לחתן הבר מצוה 'ספר תורה מהודר', וכל הקהל קמו לכבוד התורה וששו ושמחו בשמחת התורה כמו בהכנסת ס"ת לבית הכנסת. ויש לדון אם הספר תורה שייך לאב או לבן, כי סיבת הנתינה מחמת האב.❖

מנהג ישראל תורה

בן נשוי הסמוך על שולחן אביו

שאלה: יש לדון כאשר האבא נותן קעסט, שבשנים הראשונות לנישואין מספק לבן כל צרכיו, ויש לדון מציאתו ומעשה ידיו למי, האם זה שייך לאב מדין סמוך על שולחן אביו, או דלמא נשוי אינו נקרא 'סמוך'. והמנהג שהולך לזוג וצ"ב מה טעם המנהג.

תשובה: כמה דיעות בדבר וכפי שיבואר בזאת.

ספק: בספר **חקרי לב** (חו"מ חב סימן מז) הסתפק בזה מציאתו למי, **שהרמ"א** (או"ח סימן שס"ו סעיף י') סתם וכתב שבן נשוי יכול לזכות עירוב על ידו, אע"פ שסמוך על שלחנו, והוא מדברי **הגהת סמ"ק** (בהלכות עירובין), ומ"מ שאר פוסקים לא חילקו בכך, ואפשר שדעת יחיד הוא (ומצדד לומר שאף קים לי אינו יכול לומר כסברא זו שלא הוזכרה כי אם בפוסק אחד), ומביא מדברי כמה פוסקים שדנו בדין בן הסמוך על שלחן אביו ואיירי שם בנשוי ולא חילקו בכך, ולא הכריע החקרי לב מה הדין למעשה (פתחי חושן דיני אבידה פרק ט' הערה ס"ח).

מציאתו לעצמו: בספר **לב מבין** (לרבי בכור יצחק נאבארו - נפטר בשנת תקצ"א) על הרמב"ם (גזילה ואבידה יז יג) הביא את דברי **הגהות אשר"י** (בעירובין) שחידש דבן נשוי אפילו שסמוך על שולחן אביו מציאתו לעצמו, וכתב בספר **הלכה למשה** (שם) בשם **מהר"י הלוי** דכו"ע מודו בזה, וכן כתב **הכנה"ג** בשם **מהר"א גאליקו**. עכ"ד.

מציאתו לאביו: אולם נחלק עליו **הלב מבין** שזה דעת יחידאה מכך שלא הזכירו חידוש זה אף אחד מהראשונים וגדולי הפוסקים. עוד הוכיח **מהרמב"ם** (בפירוש המשניות) שכתב כל הסמוך על שולחן אביו מציאתו לאביו אפילו הוא בן ארבעים שנה, ופשיטא שהוא כבר נשוי דאטו ברשיעי עסקינן שאינו נשוי.

תלוי אם נתחייב: בספר 'פתחי חושן' (דיני אבידה פרק ט' הערה ס"ח) מדייק **הגר"י בלוי** זצ"ל מדברי **הט"ז,** שאף בן נשוי מציאתו לאב, שכתב הט"ז (שם) שאם התחייב לזון בנו מציאתו לעצמו, ומשמע שאם אינו בדרך התחייבות מציאתו לאב. ויוצא כלפי נדון הנ"ל שתלוי במציאות, אם נתחייב לזונו מציאתו לעצמו, ואם לא נתחייב מציאתו לאביו

מנהג העולם: שאין נותנים לאב, וטעם הדבר יש לומר, או משום אומדנא שמסכים, או משום שמשועבד לבן הזוג, או שאין נותנים להם כל צרכיהם ולא מיקרי סמוך.❖

הערות מבני החבורה

למי שייך המלגה של 'ישיבת בין הזמנים'

שאלה: מצוי שבחורים הלומדים בישיבה קטנה או בישיבה גדולה מרוויחים כסף כגון במלגה של ישיבת בין הזמנים, ויש לדון למי שייך כסף זה האם שייך לאבא משום שהבן סמוך על שולחנו או לא. וכן יש לדון לגבי בנות שמקבלות כסף על 'ביבי סיטר' ויש לדון האם הכסף בבעלות האב עוד יש לדון האם הנותן צריך לתת את ישירות לאב כשיודע שהבן לא יתנהו לאב, או דלמא הבן קזכי והאב זוכה מכח הבן. עוד יש להסתפק אם האב או הבן צריכים להפריש 'מעשר כספים'.

תשובה: דעת **הג"ר מנשה קליין** זצ"ל (שו"ת משנה הלכות ח"ו סימן רפט), **והגרי"ש אלישיב** זצ"ל ('החיזוק' קונטרס א') שבחור אפילו אם הוא נמצא כל השבוע בישיבה אם עיקר הוצאותיו הם על אביו הרי הוא נחשב לסמוך על שולחנו ואפילו אם הוא גדול, ולפיכך מציאתו רווחיו ומלאכתו וכדומה שייכים מעיקר הדין לאביו. ומיהו אם אין אביו מקפיד בזה וכרובא דעלמא הרי אלו שלו ('תורת הישיבה', פרק יז סעיף ח'). וכ"כ **הגרב"צ אבא שאול** זצ"ל (תורת הישיבה רלח) שבחור ישיבה נקרא סמוך על שולחן אביו. אולם דעת **הגרמ"מ קרפ** שליט"א (השבת אבידה כהלכה עמוד סג) שבחור בישיבה קטנה נקרא סמוך, אולם בחור בישיבה גדולה אינו נקרא סמוך.

ודעת **הגר"מ שטרנבוך** שליט"א (תשובות והנהגות חלק א' סימן תקפ"א) לענין שכר שמרויח תלמיד ישיבה שמעיקר הדין רווח הבן לאב, אולם המציאות כיום שהאיבה הוא חשש רחוק מאוד ומבואר **במשנה למלך** (פ"ג דעבדים הלכה ט"ז) שבבן לא חוששין לחשש רחוק ע"ש. ובפרט שיש לצרף שיטת **העיטור והריטב"א** שאפילו סמוך על שולחן אביו מה שמרויח לא שייך לאב ע"ש **בהגהות רעק"א** (שם) **ובמחנה אפרים** (הל' זכיה סי' ג'). ומיהו כיון שנותן לו דמי כיס לפעמים כשמעלים ממנו הכנסותיו יש חשש גזל שאדעתא דהכי שיש לו לא נתן ולא יתן וצריך לדון בכל מקרה הטעם שמעלים ותגובת האב אם ידע שמרויח. ודעת **הגרח"מ הלוי ואזנר** שליט"א שבחור בישיבה אם אביו משלם שכר לימוד במלואו הבן נחשב סמוך על שולחן אביו ומציאתו לאביו ואם אינו משלם להם כל צרכיהם אינו נחשב סמוך על שולחנו. (תורת האבידה בתחילת הספר בהסכמות).

דעת הג"ר **נתן בן סניור** שליט"א: (הובא בספר בית הוראה של ישיבת חברת 'אהבת שלום' ספר א' חו"מ רלב) שאם מפרנסם ונותן להם כל צרכיהם חשיבי סמוכים על שולחנו ומציאתם לאביהם, וה"ה אם הרויחו בסחורה או שעשו מלאכה ה"ז לאביהם כמבואר ברמ"א שם, וזו תקנת חכמים משום איבה כיון שזנם ומפרנסם אמנם מה שנותנים בישיבת בין הזמנים וכיו"ב מלגה לבחורים והם למעלה מגיל מצוות כיון שנתנו להם קנו הם ולא אביהם דדעתם שיהיה להם ולא לאביהם כמבואר **בנמוק"י** (פ"ק דב"מ) והובא דבריו **ברמ"א** (שם ס"ב) דהו"ל כמתנה דאינה כמלאכה דהיא נתינת מתנה ללומדים שהרי לא עושים שום מלאכה עבור המארגן את הבחורים אלא לומדים לעצמם ואם חכמת חכמת לך, והתשלום הוא רק מתנה להמריצם ללמוד.

וכן שמעתי **מהג"ר יחזקאל כהן** שליט"א שיש אומדנא דמוכח בדעת הנותן שיהא ע"מ שאין לאביו רשות בו, שכל המטרה של ישיבת בין הזמנים הוא להמריץ את הבחורים, ואם הכסף ילך לאבא לא ימריץ אותם וחסר בכל המטרה, אבל בשכר על עבודה כגון 'ביבי סיטר' אין סברא זו. ושמעתי מאחראים על ישיבת בין הזמנים שיש אומדנא כפולה שילך לבן ולא לאב. א. בדעת הנותן הן התורמים והן המארנים חפצים שיבואו ללמוד ואם הבן לא יקבל את הכסף הוא לא יבוא. ב. אומדנא בדעת האב שמסתמא האב חפץ לוותר על הכסף ובלבד שבנו ילך ללמוד.❖

עומק הפשט

30

גליון נושא: 'וְעָשִׂיתָ הַיָּשָׁר וְהַטּוֹב'

בס"ד, יום ג' פרשת תולדות, כ"ח חשון תשע"ו.

דיונים אקטואליים בסוגיות הנלמדות, בבא מציעא דף טז:

התנהגות עם הזולת בהנהגה טובה וישרה

דינים מחודשים

1. שומא הדר: בגמ' (בבא מציעא דף טז עמוד ב) מבואר דמדינא ארעא לא בעיא למיהדר, ומשום וְעָשִׂיתָ הַיָּשָׁר וְהַטּוֹב בְּעֵינֵי ה' (דברים ו, יח) הוא דאמור רבנן תהדר. כך גם מבואר בגמ' לקמן (דף לה עמוד א) והלכתא שומא הדר לעולם. משום שנאמר וְעָשִׂיתָ הַיָּשָׁר וְהַטּוֹב. כלומר שמכח פסוק זה סמכו חכמים לחייב את המלווה שקיבל את הנכסים בחובו, שיחזיר אותם, כשיכול הלווה לשלם לו מעות. וזהו "הישר והטוב" שהרי הוא עצמו אינו צריך דווקא את הנכסים שקיבל.

2. בר מצרא: דין נוסף למדו מפסוק זה בגמ' (בבא מציעא דף קח עמוד א) נהרדעי אמרי: אפילו משום דינא דבר מצרא מסלקינן ליה, משום שנאמר ועשית הישר והטוב בעיני ה'. שמפסוק זה למדנו שיש לבר מצרא זכות קדימה לקניית אותה חלקת אדמה. ואם קנאה אחר, רשאי מי שחלקת אדמתו גובלת עם החלקה שנמכרה לשלם את דמיה לקונה ולסלקו ממנה, שכן הקונה, שאין חלקת אדמתו גובלת עם החלקה הנמכרת, אינו נחסר כל כך, שהרי יכול הוא למצוא קרקעות במקום אחר, ואל לו להטריח על בן המיצר, שיהיו שדותיו מרוחקים זה מזה. ועיין **תשובות מימונית** (לספר קנין סימן טז) וז"ל שענין 'מצרנות' אחר שהוא משום ועשית הישר והטוב 'הרי הוא קרוב למצות עשה', ואין לפקפק ואין להערים בה.

3. כופין על מידת סדום: המקור של 'כופין על מידת סדום' מבואר **בעליות דרבינו יונה** (ב"ב יב: סוף ד"ה מתקיף) שהוא מקרא של 'ועשית הישר והטוב'. אולם נחלק עליו **בשו"ת הרא"ש** (כלל צז סי' ב') **והשטמ"ק** (ב"ב שם בשם תוס' הרא"ש) שאינו נלמד ממקרא זה שמשום הישר והטוב אין לו לוותר על דינו, ומשום מידת סדום יש לו לוותר.

4. גוד או איגוד: כתב **בשו"ת הרשב"א** (ח"א סי' תתקנו) גוד או אגוד תקנת חכמים היא, שמן הדין אפילו בדבר שאין בו דין חלוקה אם רצה ליטול חלקו יטול, אלא משום ועשית הישר והטוב תיקנו שיכול לומר גוד או אגוד.

לסיכום: מכח הפסוק ועשית הישר והטוב חידשו חז"ל כמה דינים, שמדרבנן נתחדש בהם חיוב גמור וכופין עליהם. כמבואר **בשו"ע** (חו"מ סימן ק"ג) לענין שומא הדרא, **ובשו"ע** (חו"מ סימן קעה) לענין דיני מצרנות. אולם אין זה כלל לכל מידת יושר וצדק, כמבואר **במגיד משנה** (סוף הלכות שכנים) דחכמים עשו בחלק מפרטים הנכללים במצוה דין גמור, וחלק מהם לכתחילה ומדת חסידות, והכל מדבריהם.

1. לפנים משורת הדין

פשרה: משמעות הפסוק וְעָשִׂיתָ הַיָּשָׁר וְהַטּוֹב בְּעֵינֵי ה'. פירש **רש"י** (דברים ו יח) הישר והטוב - זו פשרה, לפנים משורת הדין:

תם וישר: והוסיף **הרמב"ן** (דברים ו יח) ועשית הישר והטוב בעיני ה' - זו פשרה ולפנים משורת הדין. וזה ענין גדול, לפי שאי אפשר להזכיר בתורה כל הנהגות האדם עם שכניו ורעיו וכל משאו ומתנו ותקוני הישוב והמדינות כלם, אבל אחרי שהזכיר מהם הרבה, כגון לא תלך רכיל (ויקרא יט טז), לא תקום ולא תטור (שם פסוק יח), ולא תעמוד על דם רעך (שם פסוק טז), לא תקלל חרש (שם פסוק יד), מפני שיבה תקום (שם פסוק לב), וכיוצא בהן, חזר לומר בדרך כלל שיעשה הטוב והישר בכל דבר, עד שיכנס בזה הפשרה ולפנים משורת הדין, וכגון מה שהזכירו בדינא דבר מצרא (ב"מ קח א), ואפילו מה שאמרו (יומא פו א) פרקו נאה ודבורו בנחת עם הבריות, עד שיקרא בכל ענין תם וישר: כדברי הרמב"ן מבואר גם **במגיד משנה** (סוף הלכות שכנים) עיי"ש.

הפרטים מדרבנן: וכתב **המהרי"ץ חיות** (ב"מ טז:) על דברי הרמב"ן והמגיד משנה, 'מזה תבין' שלמרות שיש מצות עשה דאורייתא של ועשית הישר והטוב, מכל מקום אותן הפרטים אשר הכניסו חז"ל הם רק מדרבנן.

רק ישראל: לפי דברי הרמב"ן מובן היטב מה שמבואר **בגמ'** (בבא מציעא קח ב) נכרי ודאי לאו בר ועשית הישר והטוב הוא. כי הנהגה ישרה והגונה שייך רק בבני ישראל שיש להם ציוי מיוחד לנהוג בתם ויושר ולכן הם חייבים לנהוג לפנים משורת הדין, אבל אצל נכרי יקוב הדין את ההר. כענין שמצינו שישראל מוחל על פחות משו"פ, אבל גוי אינו מוחל על פחות משו"פ.

חורבן הבית: ומעתה מובן מש"כ **בגמ'** (בבא מציעא ל ב) אמר רבי יוחנן: לא חרבה ירושלים אלא על שהעמידו דיניהם על דין תורה, ולא עבדו לפנים משורת הדין. טעם הדבר יש לבאר: א. מידה כנגד מידה, שכיון שהם נהגו בשורת הדין גם הקב"ה נהג עימם בשורת הדין ולא מחל להם כלום. ב. ביטלו ההנהגה המיוחדת של ישראל לפנים משורת הדין, ונהגו כגוי בשורת הדין, ממילא סר מעליהם מעלתם וחרבה ירושלים.

פנינים

האם נקרא הדיוט

הטבה לחבירו: כתב **החיד"א** (בספרו יעיר אוזן אות פ' סעיף יג) דמה שנזכר שיש מצוה לפנים משורת הדין, לסוברים שזה רשות לא שייך בזה הכלל שנאמר כלפי ירידת גשמים בסוכה 'כל הפטור מן הדבר ועושהו נקרא הדיוט', כיון שזה הטבה לחברו.

ושמעתי לפרש בדבריו שהטעם שנקרא 'הדיוט' משום שאין משמעות לישיבה בסוכה כאשר הקב"ה אינו חפץ בדבר, וכהאי גוונא אינו 'מחמיר' אלא עושה מעשה הדיוט, אבל הטבה לחבירו כיון שחבירו מרויח יש בו תועלת בעצם, ושורת הדין רק פוטרו מחיובו אבל כשמחמיר ונותן לחבירו ודאי מקיים מצוה ואינו הדיוט (נ.א.).

וכתב בספר **דעת משפט** (עמוד רמ"ג) שלפי דעת **המרדכי** שמצות לפנים משורת הדין היא חובה לא שייך קושית החיד"א, ובהכרח שכוונת החיד"א להקשות לפי שיטת **הרמב"ם** שהוא רשות בלבד, ובזה הקשה מדוע אין אומרים שנחשב הדיוט, וכן מבואר בספר **פתח עיניים** להחיד"א, מובא בספר **יד דוד** (ב"מ ל' ב').

והעירוני שלפי דברי **הביאור הלכה** (בהלכות סוכה שם) מתורץ עיקר קושית החיד"א. שהקשה שם הביאור הלכה מדוע נפסק במחמיר שלא לאכול ארעי חוץ לסוכה הרי זה משובח ומדוע לא חשיב הדיוט כמו בירדו גשמים. ותירץ הביאור הלכה דדוקא בגשם שיש בו סימן קללה ומשול לעבד שמזג כוס לרבו ושפך לו קיתון על פניו, אז חשיב הדיוט, אבל אכילת ארעי חוץ לסוכה אף ש'מותר' מכל מקום כאשר מחמיר ונכנס לסוכה הרי זה משובח. וכך גם לפנים משורת הדין אף שאינו מחויב מכל מקום כאשר מחמיר הוא מצוה גדולה. (צ.פ.). [ונפיק חידוש שלא יחשב הדיוט רק כאשר הוא סימן קללה, ולשיטות שאין סימן קללה רק ביום הראשון, או רק בשאר ימים, וכן יש דעות שאין סימן קללה בחו"ל, כה"ג לא יחשב הדיוט - י.ש.ק.]

אולם הקשו על דברי הביאור הלכה (ח.ש.) מדברי **התוס'** (גיטין ו: ד"ה א"ר יצחק) ואר"ת שאין לשרטט תפילין על כל שיטה ושיטה כדאמר עלה בירושלמי בפ' במה מדליקין כל הפטור מדבר ועושהו נקרא הדיוט. ורואים שגם בדבר שאינו סימן קללה נחשב הדיוט. וצ"ב.

עוד הקשו (נ.ו.) מדברי **הבאר היטב** (או"ח סימן תע"ב ס"ק טז) שציין לדברי **מהרי"ל מהרש"ל ומ"א** שאם עושה הסיבה כשאינו חייב נקרא הדיוט ושם אין סימן קללה. ואכן דעת **הבאר שבע** שיש ענין להחמיר. ועיין **חק יעקב** (ס"ק י'), ועיין **במ"ב** (תע"ה ס"ק יד) שאם רוצה להסב רשאי.❖

ספר הישר: ולכן מבואר בגמ' (עבודה זרה כה א) שלפי דעת ר' אלעזר, כל ספר דברים נקרא ספר הישר, משום שכתוב בו ועשית הישר והטוב בעיני ה'. שהיסוד של משנה תורה - ספר דברים הוא הציוי של משה רבינו לישראל לנהוג בישרות והגינות אף כשאין חיוב מפורש על כך, ולכן כל הספר נקרא ספר הישר.

2. שורש המצוה

הקב"ה עושה לפנים מן השורה: בספרי (פרשת דברים פיסקא מט) ללכת בכל דרכיו, מה הקב"ה עושה לפנים מן השורה וכו', והינו שאנו מצווים לנהוג לפנים משורת הדין בכדי לקנות את דרכי הבורא.

והלכת בדרכיו: וכן מבואר בדברי **הרמב"ם** (מנין המצוות מצוה ח', פ"א מדעות הלכה ה') **והחינוך** (מצוה תרי"א) שהמצוה לילך לפנים משורת הדין הוא פרט במדת החסידות, שנלמד מן הפסוק בפרשת כי תבוא וְהָלַכְתָּ בִּדְרָכָיו: (דברים כ"ח ט') שיש מצוה על האדם להדמות לבורא על ידי הליכה בדרכיו לעשות הישר והטוב כפי יכולתו. ולכן בכל מקום שמזכיר הרמב"ם את ההלכה של לפנים משורת הדין כותב שזהו מצוה על הנוהג בדרך הישר והטוב. אמנם **ברמב"ם** (ספר המצוות שורש ב') כתב שלפנים משורת הדין נכלל בואהבת לרעך כמוך. ונלמד מ'אשר יעשון'.

אשר יעשון: שיטת **הסמ"ג** (מצוה מט) **והראב"ן** (ריש אלו מציאות) **ותוס'** (ב"מ כד:) שיש דרשה מיוחדת בפסוק בפרשת יתרו (שמות יח כ') וְהוֹדַעְתָּ לָהֶם אֶת־הַדֶּרֶךְ יֵלְכוּ בָהּ וְאֶת־הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר יַעֲשׂוּן: ומתיבות 'אשר יעשון' לומדים שצריך לנהוג לפנים משורת הדין.❖

מנהג ישראל תורה

פשרה הקרובה לדין

המנהג בזמננו, שאין בתי דינים עושים דין גמור אלא פשרה הקרובה לדין. ויסודו בדברי **הטור** (חו"מ סימן יב) שכתב בשם **ספר המצוות** צריכים הדיינים להתרחק בכל היכולת שלא יקבלו עליהם לדון דין תורה כי מאוד נתמעטו הלבבות. וגרסינן **בירושלמי** (פ"ו דסנהדרין ה"א) בימי רשב"י בטלו דיני ממונות. אמר רשב"י לית דחכים בדין. ר' יוסי בן חלפתא באו שני אנשים לפניו אמרו לו על מנת שתדיננו דין תורה אמר להם איני יודע לדון אתכם.

ושמעתי **מהג"ר שמאי גרוס** שליט"א שסיבת הדבר שאין עושין דין גמור כי בכל מקצועות התורה השאלה הוא רק בנדון המסוים אבל בדין תורה כל נדון קשור לכל דיני חו"מ, ופעמים שכל שיטה נדירה יכול ליצור טענת 'קים לי', ובדורות אלו אין שום אדם שיכול להקיף כל דינים אלו, ולכן עושים פשרה קרובה לדין.

ב''ד הישר והטוב

יש ב"ד חשוב בירושלים ששמו 'בית הדין הישר והטוב', ולכאורה יש לתמוה שזה תרתי דסתרי כי 'בית דין' פירושו לכוף על עיקר גדרי הדין, ואילו 'הישר והטוב' פירושו פשרה לפנים משורת הדין.

ויש לבאר: 1. **בשו"ע** (חו"מ סימן יב סעיף ב') וכל בית דין שעושה פשרה תמיד הרי זה משובח. ובפרט בזמננו שאין עושין דין גמור אלא פשרה הקרובה לדין, ושפיר נקרא שמו ב"ד הישר והטוב. 2. לפי דברי **הרמב"ן** שהובא בפנים שכל מהות דיני התורה שינהג עם חבירו בתום ויושר, והוא מצוה באופן כללי שיעשה הטוב והישר בכל דבר, ונפלא השם הזה שיש בו שילוב של חובת הדין, יחד עם הפשרה לפנים משורת הדין.❖

הערות מבני החבורה

האם כופין על צדק ויושר

<u>שאלה:</u> יש לדון האם ההנהגה של לפנים משורת הדין הוא חובה וכופין עליו או רשות. וזה ברור בשומא הדרא ובבר מצרא שהוי חיוב גמור, אבל הנדון בשאר מקומות שלא נכתב להדיא אם כופין. **צדדי השאלה:** לכאורה מסברא היה צריך להיות שאין כופין. אמנם מפשטות **הגמ'** בסוף פרק האומנים (ב"מ פג.) משמע שכן כופין. שמבואר שם שרבה בר בר חנה שכר סבלים להעביר חבית ושברוהו, לקח מהם את גלימתם, ורב אמר לו להחזיר, שאל אותו כך הדין, אמר לו: כן, 'למען תלך בדרך טובים', החזיר להם, אמרו לו אנחנו עניים ועבדנו כל היום ואנחנו רעבים ואין לנו מה לאכול, אמר לו רב שלא רק שלא יקח את גלימתם כתשלום על הנזקים שגרמו לו אלא גם ישלם להם שכרם על עבודתם, שאל אם כך הדין, אמר לו: כן, 'וארחות צדיקים תשמור'. (י.ז.ו.).

<u>תשובה:</u> **כשאין חסרון ממון:** כופים לנהוג לפנים משורת הדין משום מידת סדום, כמבואר **בתשובות הרא"ש** (כלל צז ב) שכתב על הגמ' בב"ב (דף יב) ההוא גברא דזבין ארעא אמצרא דבי נשא, כי קא פלגי, אמר: הבו לי אמצראי, אמר רבה: כגון זה כופין אותו על מדת סדום. והוקשה לרא"ש למה לא אמר מטעם ועשית הישר והטוב, ותירץ הרא"ש שועשית הישר והטוב שייך רק כשלטובת חבירו יקנה במקום אחר במקום לקנות כאן. אבל הכא, שיש לו חלק בגוף הקרקע, ואנו אומרים לוותר וליתן לחברו חלק שהוא חפץ בו, לא שייך כאן ועשית הישר והטוב, אלא משום דזה נהנה וזה אינו חסר, לפי שאינו מפסיד כלום בדבר, ומדת סדום היא זו, וכופין אותו להתרחק מן המדות הרעות ולעשות חסד עם חברו בדבר שאינו מפסיד כלום. והינו שמצד ועשית הישר והטוב אין כופין, אבל מצד מידת סדום כופין כיון שאינו נפסד. עצם ההבדל מבואר גם **בתוס'** (ב"מ דף כד:) שחילק כלפי לפנים משורת הדין אם יש הפסד ממון או אין הפסד ממון.

כשיש חסרון ממון: מכח הגמ' הנ"ל בב"מ, כתב **המרדכי** (פרק ב' דב"מ סימן רנז, על הגמ' ב"מ דף כד:) שמכאן מוכח שכופין על לפנים משורת הדין 'אם יש בידו לעשות'. וכן מבואר **בראב"ן** (ב"מ קצז קצח), וכ"כ **הש"ך** (סימן רנט ס"ק ג'). **להלכה נחלקו בזה הפוסקים:** דעת **הב"י** (חו"מ סימן יב אות ח') בשם **רבינו ירוחם בשם הרא"ש** שאין כופין על לפנים משורת הדין. **והרמ"א** (חו"מ סימן יב סעיף ב') נקט עיקר כהב"י שאין כופין, אולם הביא יש חולקים שפוסקים כדברי המרדכי שכופין, וכתב **בפתחי תשובה** (ס"ק ו') שרוב הפוסקים סוברים שאין כופין, וק"ו במוציא מחבירו שאין לכוף על כך. עוד רצה לחדש שם בפתחי תשובה (כדעת הב"ח, בניגוד לדעת הרמ"א) שהרא"ש והמרדכי לא נחלקו, אלא המרדכי דיבר בעשיר ולכן כופין, והרא"ש דיבר בעני ולכן אין כופין.

גדר הכפיה: גם לדעת המרדכי שכופין, כתב **הפתחי תשובה** (ס"ק ו') שנחלקו הפוסקים מה צורת הכפיה. לדעת **התומים** (ס"ק ד') **והתשובות שבו"י** (ח"א סימן קסח) הכפייה הוא רק בדברים שאומרים לו חייב אתה לעשות כן ואם אינך שומע אתה עבריין, אבל כו"ע מודים שאין כופין בשוטים ונידוי וכדומה כיון שאין שורת הדין כך. מאידך דעת **הצמח צדק** (שו"ת סימן פ"ט) הובא **בשו"ת חת"ס** (יו"ד סוף סימן רלט) שכופין ע"י שמתא. אולם לכו"ע אין יורדין לנכסיו.

עשיר ויש בידו לעשות כופין: בספר **יד הקטנה** (הלכות דעות פ"ז ממדע) מביא את דברי המרדכי הנ"ל (פרק ב' דב"מ סימן רנז, על הגמ' ב"מ דף כד:) שב"ד כופים לעשות לפנים משורת הדין אם היכולת בידו לעשות דהיינו אם הוא עשיר, ומביא שכך פסקו גם **הראב"ן והראבי"ח**. ועיין **בב"ח** (חו"מ שם) שיש לכפות על עשיר לנהוג לפנים משורת הדין וכן נהגו. וכתב בשו"ת **השיב משה** (יו"ד סו"ס מח) שדברי הב"ח כאילו ניתנו מסיני.

תלמיד חכם כופין: גם לשיטות שאין כופין מכל מקום אם הוא תלמיד חכם חידש **הגר"א** (אבן שלמה פ"א אות יד) שתלמיד חכם צריך להתנהג יותר לפנים משורת הדין משאר העם וכו' והוכיח דבריו מעובדא דרבב"ח. ועיין בספר **יד הקטנה** (הלכות דעות פ"ז ממדע) שמקשה על הגמ' בסוף פרק האומנין, מהפסוק בפרשת משפטים (שמות כג, ג) וְדָל לֹא תֶהְדַּר בְּרִיבוֹ, ומתרץ שאדם חשוב חייב מן הדין לנהוג לפנים משורת הדין, ומפרש שזה הפשט בגמ' בב"מ (דף ל:) 'לא חברה ירושלים אלא על שהעמידו דבריהם על דין תורה', שמשום שהיו גדולי החכמים ובעלי מידות היו מחוייבים מן הדין לנהוג לפנים-משורת-הדין. וכן מבואר **בשיטמ"ק** (ב"מ כד: ד"ה נעשה) בשם **ר' יונתן מלוניל** שאדם חשוב כופין.

ציבור כופין: עיין בשו"ת **מהר"ח אור זרוע** (סימן רכב) בפסק דין של רבני מגנצא, מאחר שהוא דחוק 'טוב הוא לקהל ליכנס עמו לפנים משורת הדין'. בשו"ת **חתם סופר** (יו"ד סימן רלט אות ט') כתב ש'יש לכפות' קהל לשלם לאלמנה שנגרם לה הפסד משום ועשית הישר והטוב. ועיין **בשו"ת אחיעזר** (ח"ד סימן סח), שכל ציבור יש לו דין של אדם חשוב ויש לכפות על לפנים משורת הדין. וייסד דבריו מדברי **הש"ך** (חו"מ סימן תכ ס"ק ט') שכל ממונה מטעם הקהל יש לו דין תלמיד חכם. וכן הכריעו **בשו"ת משנה שכיר** (חו"מ סימן ד') שציבור דינו כאדם חשוב, ועוד דאין ציבור עני ובעשיר כבר כתב המרדכי שכופין אותו לנהוג לפנים משורת הדין. וכן הכריע **בשו"ת מהרש"ם** (ח"ז סימן קצא) שציבור חייב לנהוג לפנים משורת הדין.❖

עומק הפשט

31

גליון נושא: 'השבת אבידה בזמננו'

בס"ד, יום ג' פרשת ויצא, ה' כסלו תשע"ו.

דיונים אקטואליים בסוגיות הנלמדות, בבא מציעא דף כא:

מקום שרבים מצויין שם

יאוש שלא מדעת

בגמ' (בבא מציעא דף כא עמוד ב) נחלקו אביי ורבא ביאוש שלא מדעת כשאין בו סימן אם הוי ייאוש. לאביי והלכה כמותו אינו יאוש, דלא ידע דנפל מיניה. לרבא הוי יאוש, דבשעה שידע שנפל ממנו יתייאש שהרי אין בו סימן, לכן מהשתא הוא דמיאש. והכל מודים בזוטו של ים ובשלוליתו של נהר, אף שיש בו סימן הוא מותר לכל דרחמנא שרייה.

תא שמע: המוצא מעות בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, ובכל מקום שהרבים מצויין שם הרי אלו שלו, מפני שהבעלים מתיאשין מהן. והא לא ידע דנפל מיניה, אמר רבי יצחק אדם עשוי למשמש בכיסו בכל שעה.

ומצינו עוד בגמ' לקמן (דף כח:) כל דבר שעושה ואוכל יעשה ויאכל ודבר שאין עושה ואוכל ימכר שנאמר והשבותו לו ראה היאך תשיבנו לו. עוד מבואר בגמ' (דף כט:) שבשלו מרובה משל חבירו פטור מהשבת אבידה דאמר קרא אפס כי לא יהיה בך אביון שלך קודם לשל כל אדם. מבואר בזה שאין המוצא צריך להוציא מכספו בשביל לקיים מצות השבת אבידה. וענין זה נוגע למעשה במציאות בבתי כנסת ובבתי מדרש וכדלהלן. חשוב לציין שהדברים לא נכתבו להלכה למעשה כי אם לעורר את לב המעיינים!

1. 'פינוי אבידות ומכירתם'

שאלה: המנהג ב'ישיבת מיר' (כמו בהרבה מקומות) שיש מודעה קבועה בשערי הבנינים שכל הנכנס הוא בתנאי שאם ישאיר חפציו בישיבה בזמן הפינוי, הרשות להנהלת הישיבה לעשות בו כרצונה, ועל סמך זה מתקיים פינוי חודשי ביום ששי 'ערב שבת מברכים' וביום חמישי שלפני הפינוי יש מודעות תזכורת בכל רחבי הישיבה. בנוסף יש פינוי מסיבי בסוף כל 'זמן' בו מסלקים את כל החפצים מקטן ועד גדול, מחליפות ועד מקררים, מחוט ועד שרוך נעל, ואת הספרים מוכרים בפחות ממחיר הקרן. ויש לדון מה התוקף ההלכתי של הנהגה זו (ה.מ.).

תשובה: שמעתי **מהג"ר יצחק אייזיק סילבר** שליט"א שכבר לפני שנים מרובים עוררו תלמידי חכמים חשובים מרבני ישיבת מיר על נושא זה שאסור למכור את הספרים, והלכו לשאול את **הגרי"ש אלישיב** זצ"ל והורה לגבאי אוצר הספרים דישיבת מיר שמותר למכור את הספרים. וכן הורה **הגרי"ש אלישיב** זצ"ל לבני ישיבת 'חברון' (תורת הישיבה פרק יז הערה 5). ושמעתי **מהמשגיח הג"ר אהרן חדש** שליט"א שכן המנהג בישיבת מיר מקדמת דנא שמותר ליטול חפצים ממחסן האבידות בכפוף לכללים של האחראי במקום. ומותר לקנות הספרים בסוף הזמן. והוסיף שכך הדין בכל חפץ שמוטל בכל רחבי הישיבה אם עובר זמן ניכר ולא בא לדורשו, תולים שודאי התייאש ומותר לקחתו.

2. יסוד ההיתר יש לבאר בכמה אופנים:

1. תנאי: לרוב הפוסקים הטעם מכיון שהודיעו על כך במודעה בולטת לעין, פקעה בעלותו ואדעתא דהכי בא לישיבה. כ"כ **הגר"מ פינשטיין זצ"ל** (שו"ת אגרות משה ח"ב חו"מ סי' מה ב), וכן פסק **הגרש"ז אויערבאך** זצ"ל (שו"ת מנחת שלמה ח"ג סי' קו אות ג'), וכן העלה **הגר"י ויס** זצ"ל (שו"ת מנחת יצחק ח"ח סי' קמו), וכ"כ **הגר"ש הלוי ואזנר** זצ"ל (שו"ת שבט הלוי ח"ט סי' שח). וכן שמעתי **מהג"ר זלמן נחמיה גולדברג** שליט"א שבכדי לא ליכנס לנדון אם הנהלת מקום יכולה להפקיע בעלות על חפצים, צריך לשים מודעה ברורה שכל הנכנס הוא על דעת כן ואז נחשב המשאיר את החפץ בניגוד לתנאי הכניסה כאילו פירש שנותן מתנה לישיבה, ומותר לישיבה לעשות בו ככל העולה על דעתם. וכן שמעתי **מהגר"י ברקוביץ** שליט"א שהתנאי מועיל מדין תנאי בדבר שבממון.

והוסיף בקונטרס דיני ומצות השבת אבידה **להגר"מ פיינשטיין** זצ"ל שאחר שתלו מודעה זו יכולים לנהוג בחפצים הנשארים שם כרצונם, ואין לחשוש שמא לא ראו כולם את המודעה וכן לא חיישינן דהוי של איניש אחרינא שבא ללמוד בישיבה משום דאזלינן בתר רובא, והביא דבריו אלו גם בספר השבת אבידה כהלכתה (עמ' קסט). וע"כ מן הראוי שכן יעשו כל גבאי אוצה"ס או הנהלת הישיבה בתחילת הזמן ושוב אמרינן דאדעתא דהכי באו לישיבה.

וטען 'למדן אחד' (ש.ז.י.) שאינו מבין סברא זו, כיון שיכול הנכנס לומר שאינו מקבל עליו תנאי זה ואינו מסכים להפקיר את חפציו שנשארים בישיבה. והשיבו על דבריו מחכמי הישיבה (פ.ח.) שכיון שהוי דיני חו"מ שהוא בין אדם לחבירו, כל זמן שלא בא לומר בפירוש להנהלת הישיבה שהוא לא מסכים לתנאי האמור התנאי נשאר בתוקפו, דדברים שבלב אינם דברים. ועוד (מ.פ.) דבעל המקום כחו אלים טפי לקבוע שעצם הכניסה מחייבתו וקיימת לו ברירה לא להכנס וכיון שנכנס הרי זה כאילו נתרצה בפירוש.

2. משליכן לשוק: לדברי **הגר"י סילבר** שליט"א יסוד ההיתר הוא בדברי **הרמב"ם** (שכירות פרק ז' הלכה ז') שנפסק **בשו"ע** (חו"מ סימן שי"ט סעיף א) שהמכניס פירותיו לבית חבירו שלא מדעתו והניחם והלך, יש לבעל הבית למכור לו מאותם הפירות כדי ליתן שכר הפועלים שמוציאין אותם ומשליכים אותם לשוק. ויש להוסיף שגם לדעת **הרא"ש והטור** שנפסק **ברמ"א** (שם) שצריך להודיעו תחלה, הרי כאן כיון שיש מודעה ברורה וכל הנכנס לישיבה יודע שכך המנהג הרי זה כאילו הודיעו בפירוש מתחילה, ולכן מותר לכתחילה לנהוג כך.

פנינים

הקדמה להשבת אבידה

בהקדמה לספר **'תורת האבידה' להג"ר ד.צ. הלוי פלדמן** זצ"ל כתב דברים נפלאים ונצטט את חלקם.

הנה מצוות השבת אבידה הוא מצוה מורכבת ומגוונת עד למאוד, בחילוקי דיניה, פרטי דקדוקיה, כללי הלכותיה, ושרשי משפטיה. ובמצוה זו תלויים ועומדים בה ארבעה גופי מצוות של תורה שנים מצות עשה, ושנים לא תעשה. וברגע אחד של שב ואל תעשה בהעלמת עין לרגע או במחשבת זדון אחת בשעת הגבהת האבידה לקחת לעצמו הרי הוא עובר כמה גופים של איסור תורה, ועובר על כמה וכמה מצוות האמורות בתורה, ואף יתכן ששוב לא יהיה ניתן בידו לתקן המעוות ולהשיב את הנעשה לקדמותו.

יש בהשבת אבידה מושגים נרדפים הנוגדים זה לזה, בהפרש דק של כחוט השערה ביניהם. ויתכן שיהא חילוק בדין בין ספרים ישנים זנוחים בעזרת נשים, לבין ספרים עזובים של בוגרי הישיבה. בין בית מלון והכנסת אורחים, לבין מושב זקנים. בין בית חולים בבני ברק, לבית חולים בבאר שבע. בין אולם שמחות ציבורי, לבין אירוע שמחה פרטי. בין התחלפות בגדים בבית כנסת או שטיבל, לבין מקוה. בין נאבד בהסעה מאורגנת באוטובוס פרטי, לבין הסעה ציבורית. בין מחלקת אבידות של חברת ההסעות, לבין נהג פרטי.❖

3. אי אפשר: הסבר נוסף שמעתי **מהג"ר מיכל פריד** שליט"א שכיון שאין לישיבה מקום להחזיק את כל החפצים וזה צורך חיוני לישיבה לפנות את כל החפצים העזובים ללא דורש (1000 גמרות כל סוף זמן, מאות ספרים, כובעים, חליפות, נעלים, מקררים, מזגנים, ועוד אלפי פריטים), וההכנסות של מכירת הספרים בקושי מכסות את העלויות (מודעות לפני הפינוי, פועלים לפינוי, מיון, אריזה, שינוע, הובלה, 'שכירת מקום' לאחסון עד סוף הזמן, ביצוע המכירה), וכיון שיש הפסד גדול לישיבה בהחזקת כל החפצים העזובים, ואין חיוב להפסיד כסף לקיים מצות השבה, לכן ברור שמותר לעשות כן לכתחילה.

4. מנהג בני העיר: עוד טעם שמעתי **מהג"ר מיכל פריד** שליט"א לפי מה שנפסק **ברמ"א** (חו"מ סימן ב' סוף סעיף א') שכן נוהגין בכל מקום שטובי העיר בעירן כבית דין הגדול והפקרן הפקר כפי המנהג. והוסיף **הסמ"ע** (שם ס"ק יא) שכל דבר שהוא לצורך הקהל מותר להם לתקן תקנות. וכלפי נדון דידן אין לך צורך גדול מזה, והרשות להנהלת הישיבה לקבוע גדרים ברורים בענין.

3. לפנים משורת הדין

חומרא: למרות כל האמור, שמעתי **מהגר"ד מורגנשטרן** שליט"א שאמנם ההכרח לא יגונה ומצד הדין מותר לקנות את הספרים, כי הישיבה מוכרחת לפנות את המקום, אבל אין זה מידה הוגנת לקנות את מה שחבירו איבד ואין לו דרך למצוא את אבידתו. ולא מומלץ לקנות כאשר יתכן שלא נתייאש.

לפנים משורת הדין: בישיבת סלבודקא המנהג שהספרים שנשארים מוקדשים לאוצר הספרים, ואחד מלומדי הישיבה הלך לשאול את **הגר"נ קרליץ** שליט"א ואמר לו שמדינא הספרים שנשארו הם רכוש הישיבה. ומ"מ לפנים משורת הדין ידביקו מודעה על גבי הספר שאם תוך שנה יבוא הבעלים יחזור לבעליו (ו.ח.). אולם מאידך דעת **הגרש"ז אויערבאך** זצ"ל הובא בספר תורת הישיבה (פרק יז הערה 5) שאם תלו מודעה זו ולא לקחו הבעלים את ספרם ובא גבאי של אוצה"ס ונטל את הספר לטובת אוצה"ס ולאחר זמן בא בעל הספר ותובע את שלו שאין רשות לגבאי להחזיר לו את הספר.❖

מנהג ישראל תורה

מצא כסף קטן מה הדין?

בגמ' (ב"מ כא:) אדם עשוי למשמש בכיסו בכל שעה וכסף הוא בכלל האבידות שלבטח נודע לבעלים מאבידתם קודם הגבהת המוצא, ואם אין בהם סימן לא בגופם ולא במקומם זוכה בהם המוצא.

גם כסף קטן: והנה **בשו"ע** (סימן רסב סעיף ו') לא חילק בין סכום קטן לגדול. וכן דעת **הגר"מ פינשטיין** זצ"ל (אגרות משה חלק יו"ד ח"ד סי' כ"ג, יג) וכן הורו **הג"ר חיים קנייבסקי** שליט"א **והגר"נ קרליץ** שליט"א (השבת אבידה כהלכה עמוד סד) שאין לחלק. וכן הכריע **הגר"י בלוי** זצ"ל (פתחי חושן דיני אבידה פרק ב' הערה כג) שתמיד מתייאש, שכיון שחז"ל סתמו ואמרו מעות מפוזרין הרי אלו שלו, מסתבר שכלל זה בתוקף כל זמן שלא יתברר ההיפך. ואפשר דאין הכי נמי אם יבוא הבעלים ויוכיח שלא נתייאש יהא חייב להחזיר לו, והרי זה כאילו הוברר בודאי שלא משמש שנראה פשוט שחייב להחזיר לו. וכל הדין הוא רק שאין המוצא צריך לחשוש לכך שמסתמא נתייאש.

רק כסף גדול: אולם דעת **הגרי"ש אלישיב** זצ"ל (השבת אבידה כהלכה עמוד סד) שהיתר זה נאמר רק בכסף גדול, שבזמננו בשקל בודד אין יודע שנאבד ואין בו את הכלל של עשוי למשמש בכיסו בכל שעה, ואינו מתייאש ואף אם יתיאש לאחר זמן אסור ליטלו דאתא לידיה באיסורא. ויש שפירשו טעמו מצד סברת **הט"ז** (סי' רס"ב ס"ו) שכלל זה שאדם עשוי למשמש נאמר רק כשידע שנפל ממנו, אבל לא כשיתכן שאע"פ שירגיש בחסרון המעות בכיסו לא יחשוב שנאבד לו על ידי נפילה אלא חושב שנתנו לאיזה אדם, וכן כשיש לו הרבה מעות בכיסו ואינו מרגיש החסרון אלא לאחר שימנה (השבת אבידה כהלכה עמוד סד).

כיס של זמננו: כתב בספר **תורת הישיבה** (עמוד סד) דיש שפקפקו שבזמננו אין את הכלל של אדם ממשמש בכיסו בכל שעה, ורק בזמנם שהכיס היה כמו שקית עם כסף והיה נושאה בידו או קשור לבגדיו היו מרגישים בה תמיד משא"כ היום. אך אמר **הגר"ח קנייבסקי** שליט"א ששמע **מהחזו"א** שהאידנא נמי נשאר דין זה והוה כהפקר ב"ד הפקר. עכ"ד. ויש עוד הסבר בדברי החזו"א שמועיל מדין 'לא פלוג' וכל מידות חכמים כך הם, שכיון שחז"ל קבעו גדר זה בממון כעת אינו תלוי בכל אדם ובכל שעה לגופו, אלא נקבע דין בעצם שאבידת ממון תמיד דינו כמו אחר ייאוש.❖

הערות מבני החבורה

מציאה בבית הכנסת, ישיבה, מקום ציבורי

שאלה: מצא בבית הכנסת או בכל מקום ציבורי, עט מחברת וכדומה כל דבר בעל ערך פעוט ואינו מונח בדרך הינוח מה יעשה? והצדדים הם האם א. ירים את החפץ ויהיה שומר אבידה ויכריז עליו. ב. יניח אותו במקומו אולי יחזור הבעלים ליטלו, כי אפשו הסיכויים שע"י ההכרזה והמודעה יחזור האבידה לבעליו. ג. יקחנו לעצמו מכיון שודאי הבעלים נתייאש. ד. הישיבה או הבית כנסת זכו בו מכיון שנתייאש הבעלים וחצר של הבית כנסת קדם לזכות מדין חצרו של אדם קונה לו שלא מדעתו. ה. חלוק אם זה בית כנסת מרכזי או בית כנסת קטן שלא נתייאש.

תשובה: לא להגביה: ההוראה למעשה היא לא להגביה וממילא אינו נהפך להיות שומר אבידה ואף אין כאן חסרון משום לא תוכל להתעלם מכיון שהסיבה שאינו מגביה הוא בכדי שהבעלים יוכל לחזור ולקחת משא"כ ברגע שהוא יגביה כמעט אפסו הסיכויים שיחזור לבעליו. כך הורה **הגרא"מ שך** זצ"ל (מ.מ.), וכן שמעתי מ**הגר"ד מורגנשטרן** שליט"א בשם **הגרי"ש אלישיב** זצ"ל, וכן שמעתי **מהג"ר זלמן נחמיה גולדברג** שליט"א, וכן שמעתי **מהג"ר שמאי קהת הכהן גרוס** שליט"א.

הגבהה כעבור יומים: אם כעבור ימים בודדים הרים וזכה בזה הורה **הגרא"מ שך** זצ"ל (זכרון עזרא ח"א עמוד פג אות יב, תורת הישיבה פרק יז הערה 2) שכיון שיש לו ערך מועט וכיום אין אדם מחזר אחר דברים פעוטים שאיבד לכן אם עבר יום או יומים פרק זמן סביר שהיה צריך לחזור ולא חזר הרי אלו שלו דמסתמא נתייאש. והסברא בזה שמעתי (י.פ.) שפעם הכל היה עבודת יד והיה חשיבות לכל בלאי בגד וממילא מצות ההשבה היה מתקיים גם בדברים פעוטים, אבל היום הכל מיובא מסין ובתמורה לכמה גרושים יכול לקנות חדש ולא שוה לאדם להתאמץ ולחזר אחר אבידתו ואין כאן 'עד דרוש אחיך אותו'.

בית הכנסת אינו זוכה: וזה ברור **במג"א** (או"ח סימן קנד ס"ק ג') בשם **האגודה** והובא **במ"ב** (ס"ק נט) שאין הבית כנסת זוכה בזה. וזה מכמה טעמים א. שאין יד להקדש. ב. חצר מטעם שליחות ואין שליחות במציאה שצריך שליחות של בעל הממון ועוד שחב לאחריני כ"כ **הנתיבות** (סימן ר'). ג. ועוד טעם שמעתי (א.ח.) שאין הבית כנסת מעונין בכל החפצים הללו שאין לו מה לעשות בהם. אכן **המ"ב** מסיק בשם **המגן גיבורים** שאין דין זה ברור, שיש בזה דעות בין **הראשונים**. ולענין בית כנסת פרטי נחלקו הפוסקים לדעת **הגר"י בלוי** זצ"ל (הלכות אבידה פרק ט סעיף יד) שייך לבעל הבית כנסת ואילו לדעת **הגר"ש הלוי ואזנר** זצ"ל שייך למוצא (השבת אבידה כהלכה פרק ז' סעיף א').

הגביה מיד: ובאופן שהרים מיד הורה **הג"ר גרשון מלצר** שליט"א שעט הוא בכלל דברים שעשוי למשמש בכל שעה ולכן נוטה לומר שנחשב שאתי לידיה בהתירא ומותר ליטלו לעצמו. ומ"מ לרווחא דמילתא ירשום לעצמו דמי הערך של העט ויטלנו לעצמו, בתנאי שיוחלט בדעתו שיחזיר לבעלים דמי החפץ כשיבוא אליהו כמו בתפילין דבי בר חבו (ב"מ דף כט:). ודעת **הגר"י בלוי** זצ"ל (פתחי חושן אבידה פרק ב' הערה כג) שיש לחלק בין עט לשעון, בשעון אם אינו דרך הינוח הרי אלו שלו דעשוי למשמש בשעונו בכל שעה. אבל עט יש להסתפק אם עשוי למשמש בכל שעה ויותר מסתבר שבעט תולה שהניחו באיזה מקום ואינו תולה בנפילה וכסברת הט"ז (סי' רס"ב ס"ו) וממילא אינו מתייאש מיד. **והגרד"צ פלדמן** זצ"ל (תורת האבידה עמוד ו') חילק בין בית כנסת קטן שסומך שעוד מעט ימצא אותו. לביהמ"ד גדול שברגע שאינו מוצא את החפץ מתייאש תכף ממנו דהוי בבחינת זוטו של ים.

תנאי בהגבהה: ולענין אם יכול להגביה ולהניחו במקום אחר (כשאינו מפחית את הסיכוי שהבעלים ימצא אותו במקום החדש) בתנאי שאינו מתחייב בהשבה שמעתי **מהג"ר זלמן נחמיה גולדברג** שליט"א דמפשטות דברי **הרמב"ן** בסוגיא באלו מציאות דהרואה סלע שנפל משתים מוכח שיכול להתנות ולומר שאינו שומר אבידה. ואף שלפי הבנת **הקצות** ברמב"ן מוכח שאין אפשרות כזו, מכל מקום הרבה נחלקו על הקצות בהבנת דברי הרמב"ן, ולכן למעשה אם רוצה להזיז את החפץ ממקומו יכול להתנות בדעתו שאינו מתכון להיות שומר אבידה. אולם יש **מחכמי הוראה** שליט"א שהורו שכיון שנחלקו בזה האחרונים טוב יעשה שלא יגביה להדיא אלא יזרקנו מעל הסטנדר.❖

'עוֹלַם הַפֶּשֶׁט'
לתרומות, הצעות, והארות, ניתן: 052-7687405 , פקס: 02-6507823

עומק הפשט

32

גליון נושא: 'מעשה ב- 100 שקל'

בס"ד, יום ג' פרשת וישלח, י"ב כסלו תשע"ז. דיונים אקטואליים בסוגיות הנלמדות, בבא מציעא דף כא:

מעות מפוזרות הרי אלו שלו

עשוי למשמש בכיסו בכל שעה

בגמ' (בבא מציעא דף כא עמוד ב) מעות מפוזרות הרי אלו שלו, אמאי הא לא ידע דנפל מיניה, התם נמי כדרבי יצחק דאמר אדם עשוי למשמש בכיסו בכל שעה ושעה, הכא נמי אדם עשוי למשמש בכיסו בכל שעה ושעה.

1. נדון מעניין

אוטובוס של אברכים: בהסעות של ישיבת מיר המנהג הוא שיש ממונה מטעם הישיבה לאסוף כסף מכל הנוסעים אחת לתקופה. ומעשה שהיה באחד הנסיעות של הישיבה שם לב 'הגובה' שיש שטר של כסף על רצפת האוטובוס, הוא פונה בשאלה לאברך שיושב קצת יותר קרוב לשטר: של מי זה? תוך כדי כך, האברך מזדרז ומגביה את הכסף מהרצפה, ורואה 'המוצא' שזה שטר של 100 ₪ מקופל לארבע (שיש בו שני כפלים לרוחב השטר), כעבור שעות ספורות מתקשר 'הגובה' ל'מוצא' שחישב היטב את כל הממון שיש ברשותו ונתברר שחסר 100 שקל, כעת נוצר ויכוח ביניהם למי שייך הכסף.

'הגובה' יכול לטעון: 1. אף אחד מהנסיעה הזו לא טוען שאיבד כסף ולא מסתבר שזה מהנסיעה הקודמת כי שטר שמונח במעבר ניכר לכל. 2. זמן מועט לפני כן שילם לו מאן דהוא בשטר מקופל של 100 שקל. 3. לא נתייאש כי לא ידע כמה יש לו והדין של ר' יצחק הוא רק שמסתמא מתייאש אבל הוא בודאי לא נתייאש. 4. הוא לא בעלים להתייאש כי זה שייך לישיבה. 5. זה לא רשות הרבים כי כולם 'אברכים' שמסתמא ישיבו האבידה לבעליו. 6. בכל דבר 'המוצא' מודה שהוא מאמין לו ומחזיק אותו כאדם נאמן אם כן גם כאן חייב להאמין לו שזה שלו כדין תלמיד חכם שמחזירים לו בטביעות עין. 7. אולי נקנה לו בקנין ד' אמות שאוטובוס דינו כסימטא.

'המוצא' יכול לטעון: 1. לאו בעל דברים דידי את שאני 'שומר אבידה' לבעלים האמיתי דכתיב עד דרוש שלא יחזיר עד שיתן סימן. 2. 'הקיפול הכפול' אינו מוגדר כסימן מאחר שכך דרך השטרות. 3. 'הגובה' ראה את השטר ומזה הוא יודע שהוא מקופל, סברות של אומדנא אין בהם תוקף להוציא ממון. 4. לא חייב להאמין לו שחסר לו 100 שקל אולי כל הסיפור בדוי. 5. מכך ששאל אותו ה'גובה' של מי זה מוכח שלא סבר שזה שלו. 6. גם לו יצויר שזה שלו על זה נאמר הדין של ר' יצחק שאדם עשוי למשמש בכיסו בכל שעה שמדבר גם על אופן כזה. 7. דין ה'גובה' כדין בעלים לכל עניני הממונות ובכלל זה גם להתייאש. 8. ה'גובה' דינו כלווה שיכול להתייאש שכן הוא משתמש עם הכסף כשצריך ורק פעמיים בחודש מעביר לישיבה את סכום הגבייה שהצטבר.

2. ההכרעה למעשה

מעיקר הדין: דעת **הגר"מ ברנסדופר** שליט"א וכן שמעתי **מהגר"י טשזנר** שליט"א, וכן דעת **הגרב"ב ליבוביץ** שליט"א (ו.פ.) ששיך 'למוצא' דקיפול לא נחשב סימן ויתכן שזה של איש אחר שאיבד, וגם אם 'המוצא' מאמין ל'גובה' שאיבד, מכל מקום הדין נפסק שהרי אלו שלו שיתכן שזה של אחר (צ.פ.). והוסיף הגרב"ב שאף אם ודאי ממנו נפל הרי הוא שלו דדינא דר' יצחק הוא מיד כמין ימא לטיגנא ואין בו שיעור זמן [ורק אם רואה 'המוצא' שנופל ממנו אין כאן שם אבידה, כמו בעדים שראו שנופל ממנו שאין לו שם אבידה, אבל כאן שלא ראה רק שיתכן שנפל לפני זמן מועט זה סגי ליחשב ייאוש]. והוסיף לחדש **הג"ר אליהו דיסקין** שליט"א (ש.כ.) ששייך למוצא, ואף אילו ה'גובה' היה מוצא את השטר היה שייך ל'גובה' ולא לישיבה!

והוסיף חכם אחד שפסק זה מבוסס על ההבנה שמועיל יאוש בהקדש כמבואר בדין של תרנגולת שמרדה שיש שפירשו שמועיל מדין ייאוש. ומסתבר שהגזבר הוא בעלים ליצור את הייאוש, ופשוט שכאן 'הגובה' הוא הגזבר לענין זה.

אולם דעת **הג"ר צבי חשין** שליט"א, **והג"ר מיכל פריד** שליט"א דשייך 'למאבד' (מ.ב.). וזה עפ"י דברי **הגר"י בלוי** זצ"ל (פתחי חושן דיני אבידה פרק ב' הערה כ"ג) ויסודו בדברי **הט"ז** שאם מצליח להוכיח שלא נתייאש שפיר זה של הבעלים, והדין של ר' יצחק הוא רק שאין צריך לחשוש אולי לא נתייאש. אולם סייג את דבריו שזה רק אם 'המוצא' מודה שמאמין למאבד אבל אם טוען שאינו מאמין לו הרי אלו שלו. נמצא לפי דיעה זו שאם ננקוט במהלך של יקוב הדין את ההר 'המוצא' זוכה שזכותו לטעון עפ"י דיני חו"מ שאינו מאמינו, אולם אם נלך אחר הסברא נניח שנפל מן 'הגובה' ויקבל את הכסף.

וכעין זה שמעתי **מהג"ר חיים אהרן מונדרר** שליט"א שודאי אם 'המוצא' מאמין ל'גובה' הוא צריך להחזיר לו, ומשום דלא שייך דינא דר' יצחק רק כאשר בפועל נתייאש דאזלינן בתר רוב כמו רוב עכו"ם וכדומה, אבל אם נתברר שהוא מן המיעוט שפיר לא חל יאוש, וכאן אין הכי נמי שאינו יכול לברר שהוא מן המיעוט אבל אם מאמין לו שלא נתייאש חייב להחזיר.

אינו בעלים להתייאש: ויש שפסקו כפסק זה שזה שייך למאבד ומטעם אחר (צ.פ.) שאין שייך כאן ייאוש דאין 'הגובה' בעלים להתייאש, כי רה"י מוגדר כגזבר והרה"י לא התייאש כי לא שייך כלפיו עשוי למשמש.

נפל מהאשה: כעין זה פסק **הגר"י זילברשטיין** שליט"א (מעשה חושב עמוד יז) עפ"י דברי **הכסף הקדשים** (סימן רסב ס"ה), והנחלת אליהו (ב"מ אות פז) בשם **הגאון ר' יצחק אלחנן ספקטור** זצ"ל, לענין כסף שנפל מאשה שאין בו דינא דר' יצחק כי בעלה לא התייאש.

פנינים

'קים לי' בהשבת אבידה

יש לדון האם 'המוצא' יכול לומר קים לי כדעות שזה שלי. כדעת החזו"א שמועיל ייאוש גם כה"ג. וכדעת הגר"מ ברנסדופר וסיעתו ששיך למוצא. וכן יש לדון כלפי ה'גובה' אם יכול לומר קים לי כדעות שזה שייך ל'גובה' ויטול בחזקה ממנו.

דהנה הדין של קים לי שייך רק בממונות בנדון שבין אדם לחבירו ומבוסס על דין המוציא מחבירו עליו הראיה, שטוען המוחזק למוציא שיוכיח שאין הלכה כאותו דעת יחיד. [ואין כאן ספק איסור לא תגזול כפי שייסד **הגרש"ש** שאיסור לא תגזול שייך רק בדבר שהוא גזל לפי כללי דיני ממונות]. אבל באיסורים ובמצוות שהוא בין אדם למקום לא שייך קים לי, כי נשאר לו החיוב כלפי שמיא לצאת ידי כל הדעות.

ויש להסתפק: האם בהשבת אבידה יכול לומר 'קים לי' כמו בדיני ממונות או דלמא נדון כדיני האיסורים וכדיני המצוות שלא שייך בהם 'קים לי'. כי הרי השבת אבידה יש בו גם מצוה לשמים, וגם תביעת חבירו שישיב לו את אבידתו. ובזה יש להסתפק אם השבת אבידה הוי נדון של ממון או נדון של איסור.

ומרן רה"י **הגרא"י פינקל** שליט"א בשיעור הכללי בביהמ"ד 'בית שלום' ביום ב' לסדר וישלח תשע"ו חידש שהשבת אבידה אינו נדון ממוני כי מצד הממון כבר הופקע [ולכן רק לישראל שהוא אחיו יש מצות והשיב, אבל לגוי אסור להשיב כדכתיב למען ספות הרוה את הצמאה], וא"כ יחשב ככל נדון של איסורים שמספק יצטרך להחמיר ולהשיב, וכן משמע **בתוס'** (דף כג. ד"ה והא). וצידד לומר שיתכן שרק כלפי 'המוצא' הוי נדון של איסורים, אבל כלפי המאבד הוי נדון של ממון.

ודעת **הגרי"ש אלישיב** זצ"ל **והג"ר ניסים קרליץ** שליט"א **והגר"מ גרוס** שליט"א (השבת אבידה כהלכה פרק א' הערה לו) **והגרי"י ויס** זצ"ל (מנחת יצחק ח"ו סימן קע אות כה) שאי אפשר לומר קים לי וליפטר מהשבה, דספק דאוריתא לחומרא. ויסוד דבריהם מדברי **הרא"ש** (פ"ב דב"מ סוף סימן א').❖

נפל משד"ר: וכ' **הגר"י זילברשטיין** שליט"א (חשוקי חמד ב"מ דף כו:) לענין כסף שנפל משד"ר שדעת **הנחלת צבי** (סימן רנט) שכיון שיכול להשתמש מועיל בו ייאוש. ובספר **אולם המשפט** (סימן רסב סעיף ד) כתב שאפילו באופן שאין יכול להשתמש מ"מ יכול להתייאש כי סמכו עליו. **והמהרי"ל דיסקין** (קונטרס הפסקים סימן קפט) הסתפק בזה, וציין להוכיח מב"מ דף כו ועיין בפתחי חושן (אבידה פ"ב הערה ה) שביאר ההוכחה. ודעת **הגר"ש הלוי ואזנר** זצ"ל (שבט הלוי ח"ג סימן קמ) שגבאי צדקה אינו בעלים להתייאש וכלפי העניים הוי ייאוש שלא מדעת.

3. לפנים משורת הדין

ועדיין יש לדון אם יש כאן לפנים משורת הדין. דעת **הגר"מ ברנסדופר** שליט"א אפילו לפנים משורת הדין פטור, (אלא אם רוצה הוא יכול לתת תרומה לישיבה). ולכאורה טעמו לפי הצד באחרונים, שבמקום שאין סימן ומתייאש אין חייב להשיב לפנים משורת הדין. ורק ביש בו סימן עדיין חשיב קצת שלו ולכן שייך בו לפנים משורת הדין.

אולם שמעתי **מהגר"י טשזנר** שליט"א וכן דעת **הג"ר חיים אהרן מונדרר** שליט"א **והגר"צ חשין** שליט"א באופן שמאמין לו שאיבד את הכסף אף שיתכן שנתייאש, מכל מקום יש לו מצוה להחזיר לפנים משורת הדין.

והעירו על דבריהם (ר.ז.) מלשון **הרמ"א** (סימן רנ"ט סעיף ה') שכתב ואם הוא עני ובעל אבידה עשיר, אין צריך לעשות לפנים משורת הדין. ויש לדון אם האברך 'המוצא' מוגדר כעשיר או כעני. וכן יש לדון אם ישיבת מיר מוגדרת כעשיר או כעני, והצדדים בזה (ו.פ.) האם הענין בעני משום שתאב לכל דבר וזה לא שייך בהקדש. או דלמא משום שיש בו מצוה וגם בהקדש יש מצוה.

עוד העירו (י.ש.ק.) על פי המבואר **בפוסקים** שאדם החייב כסף לאחרים אין לו כלל לנהוג לפנים משורת הדין, אלא יקח את הכסף לעצמו כדי לפרוע לאחרים מה שחייב להם מן הדין, ורק כשאין לו חובות לאחרים מן הדין יכול לנהוג לפנים משורת הדין.❖

מנהג ישראל תורה

ייאוש בכסף בזמננו

שיטת הגרי"ש: הנה מבואר בגמ' שבכסף מתייאש מיד כי אדם עשוי למשמש בכיסו בכל שעה, ודנו הפוסקים אם דין זה קיים גם כיום. ועיין בספר פתחי חושן (דיני אבידה פרק ב' הערה כ"ג) ובספר תורת הישיבה (עמוד סד) שהביאו דיש שפקפקו שבזמננו אין את הכלל של אדם ממשמש בכיסו בכל שעה, ורק בזמנם שהכיס היה כמו שקית עם כסף והיה נושאה בידו או קשור לבגדיו היו מרגישים בה תמיד משא"כ היום שבדרך כלל לא שמים לב ואין כאן ייאוש. וכעין (מ.פ.) סברת **הגרי"ש אלישיב** זצ"ל (תורת הישיבה עמוד סד) שבזמננו בכסף קטן אין את הכלל של אדם עשוי למשמש.

שיטת החזו"א: אולם ידוע דברי **החזו"א** בזה שגם בזמננו יש את הכלל של אדם עשוי למשמש בכיסו בכל שעה. שאין שום אדם שיכול להפקיע עצמו מהכלל של עשוי למשמש. ויש בדברי החזו"א כמה נוסחאות: **נוסח ראשון** - מעיד **הגר"ח קנייבסקי** שליט"א (תורת הישיבה עמוד סד) ששמע **מהחזו"א** בנוסח זה: שהאידנא נמי נשאר דין זה, והוה כהפקר ב"ד הפקר. עכ"ד. **נוסח שני** - העיד **הגרח"ש קרליץ** זצ"ל (אחת שאלתי עמוד לב) ששמע בעצמו **מהחזו"א** שזה עצמו חשיב ייאוש כאשר חושב שרק זה מה שיש לו ולא תלוי כלל אם יודע את הסכום המדויק של הכסף שיש לו.

נוסח שלישי - כתב **הגר"י זילברשטיין** שליט"א (מעשה חושב עמוד יח), שהחזו"א פסק במענה לבחורים מישיבת פונביז' שמצאו 'שילינג', שהדין הוא הרי אלו שלו, ואין לחוש שמא עדיין לא משמש בכיסו דאפילו אם יארע כן ביחיד, יכול 'המוצא' לקחת הממון מצד הדין ואין טעם לנהוג בזה לפנים משורת הדין, כי אלה הם כבשי דרחמנא שמטבע זו האבודה מפלוני תגיע לידי פלוני. והוסיף אחד מהבחורים מה שכתוב **בזוה"ק** ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם אלין סדורין דגלגולין. ומפרש **הבעש"ט** שלפעמים מתחייב אדם בדין לשלם לחבירו ממון שאינו חייב בו הפעם, ואין זאת אלא תשלום חוב המוטל עליו מגלגול קודם. החזו"א נענע בראשו ואמר שהכוונה כמו במקרה דנן, עיי"ש. אמנם דעת **הגר"ח קניבסקי** שליט"א (השבת אבידה כהלכה פרק ה' הערה כא) שאין נכון מה שאומרים כן בשם החזו"א, ומוכח בגמ' להיפך שיש לעשות לפנים משורת הדין.

נוסח רביעי - כתב **הגר"י בלוי** זצ"ל (פתחי חושן דיני אבידה פרק ב' הערה כ"ג) מסברת עצמו, (וכעי"ז כתב בחשוקי חמד ב"מ כב:) שכיון שחז"ל סתמו ואמרו מעות מפוזרין הרי אלו שלו אע"פ שמסתבר שגם בזמנם לא היה אדם מרגיש בחסרון פרוטה ולא חילקו בכך מסתבר שכלל זה בתוקף כל זמן שלא יתברר ההיפך. ואין הכי נמי אם יבוא הבעלים ויתברר שלא ידע בחסרונו ולא נתייאש יהא חייב להחזיר לו.

סמך לפלוגתתם: מצינו (מ.ז.) בראשונים על **הגמ'** (ב"מ כו:) ראה סלע שנפלה נטלה לפני ייאוש וכו'. ופירש **רש"י** שלא שהה כדי למשמש זה בכיסו משמע כסברת הגרי"ש שיש שיהוי זמן עד שמשמש בפועל להחיל את הייאוש. אכן **רבינו פרץ** כתב וכעי"ז **בתוס'** (ב"מ כא: ד"ה ת"ש) שמיד מתייאש, משמע כסברת החזו"א.

במעשה זה: שהובא בפנים לענין כסף שנמצא על ההסעה של ישיבת מיר יש לדון האם יש כאן ייאוש, ויש להסתפק בזה מכמה אנפי: / האם שייך כיום דינא דר' יצחק באופן שלא שם לב שאיבד ואינו יודע כמה כסף יש לו בחפיסת השטרות. ובפרט בסכום קטן. / האם זה נחשב סכום קטן ביחס ל'גובה' שיש לו כמה אלפי שקלים. / האם שייך דינא דר' יצחק כשהוא עדיין באמצע לבדוק את כליו ואטו אדם שנפל לו ומיד מתכופף להגביה נאמר בו דינא דר' יצחק (מ.פ.). / כמה זמן השיעור לייאוש של ר' יצחק. / האם שייך ייאוש בכספי הישיבה שהם בעצם כספי הקדש. / האם ה'גובה' בעלים להתייאש כי הכסף אינו שלו והספק הוא במי תלוי הייאוש ב'גובה' או באחראי על ההסעות או אולי תלוי ברה"י והרי לא שייך דינא דר' יצחק של עשוי למשמש רק כלפי ה'גובה' ולא כלפי האחראי שאינו ממשמש כעת. / אם ננקוט שה'גובה' חייב לשלם לישיבה א"כ הוא גם בעלים להתייאש.

שנוי במחלוקת: והנראה שלדעת **הגרי"ש אלישיב** תלוי במציאות וכאן שבפועל לא היה ייאוש שייך ל'גובה'. לטעם **הגר"ח קניבסקי** הפקר ב"ד הפקר ושייך למוצא. לדעת **הגרח"ש קרליץ** היה כאן ייאוש כי סבר שרק מה שיש בחבילה זו הוא הממון שלו ושייך למוצא. לדעת **הגר"י זילברשטיין** תולים בגלגול קודם ושייך למוצא. לדעת הגר"י בלוי כאן נתברר שלא נתייאש ושייך ל'גובה'.❖

הערות מבני החבורה

האם 'הגובה' צריך לשלם לישיבה?

שאלה: במעשה זה: שהובא בפנים לענין כסף שנמצא על ההסעה של ישיבת מיר, יש לדון אם 'המוצא' לא יחזיר את הכסף ל'גובה' האם יתחיב 'הגובה' לשלם לישיבה מדיני שומרים. ושורש הנדון הוא האם הוא מוגדר כלוה דמלוה להוצאה ניתנה וגם הוא יכול להשתמש עם הכסף, או כשואל דכל הנאה שלו שאינו נותן אותם שטרות לאחראי על ההסעות של הישיבה, אלא נותן את ערכם ונמצא שאותם שטרות מושאלים לו, או כשומר שכר שיש לו שכר טירחה שפטור מלשלם את התשלום החודשי בסך 130 שקל, או כשומר חינם שפטור בגניבה ואבידה כיון שיסוד מעשיו הוא בהתנדבות.

תשובה: 1. שמעתי **מהגר"י טשזנר** שליט"א, וכן דעת **הגרב"ב ליבוביץ** שליט"א, **והג"ר צבי חשין** שליט"א, **והגר"מ פריד** שליט"א, שאם 'המוצא' לא יחזיר 'לגובה' חייב 'המאבד' לשלם לישיבה 100 שקל שאיבד להם כדין שומר שכר שחייב בגניבה ואבידה כיון שמקבל שכ"ט. והוסיף הגר"צ דאין לומר שיש כאן אומדנא שהישיבה פוטרת במקרה כזה דאי אפשר להפסיד כסף לישיבה מכח אומדנא גרידא. וגם אין נכון להגדירו כלווה כיון שכל זמן שאותו שטר קיים עדיין הוא בגדר שומר שכר כמבואר בסוגיא של מעות צרורים ומעות מותרים. והוסיף הג"ר מיכל פריד שאמנם דעת **הש"ך** ששליח שיכול להשתמש דינו כלווה. אולם להלכה קיי"ל **כהגרע"א** (חו"מ סימן רצ"ב ס"ק ז') **והנתיבות** (סימן קכ"א ס"ק י') בשם **הב"י** (ביו"ד) שנחלקו על הש"ך, והכריעו ששליח אין לו רשות לקחת לעצמו ודינו כשומר.

2. דעת **הגרח"א מונדרר** שליט"א שאם 'המוצא' לא ירצה להחזיר יתחייב 'הגובה' מדין לווה להשיב לישיבה, והוא אלים משומר שכר כיון ששטרות אלו הם שלו והוא חייב לישיבה סכום בערך זהה.

3. דעת **הגר"מ ברנדסדורפר** שליט"א שאם 'המוצא' לא יחזיר 'הגובה' פטור. שהתפקיד של ה'גובה' הוא שכל מה שיש בקופה של הגביה יתן לישיבה וכעת שיש פחות כסף שפיר נותן פחות, וה'גובה' לא פשע בשמירתו א"כ אין שום תביעה לישיבה עליו, ו'המוצא' יכול לתרום לישיבה אבל אינו חייב לא מדינא ולא לפנים משורת הדין.

4. שמעתי **מהאחראי על ההסעות** בישיבת מיר (ז.ח.) שאף אם אפשר לחייבו מדיני שומרים, מ"מ הישיבה מוותרת על האבידות של הגובים, כי הרי ההטבה שהגובים מקבלים הוא אפסי (שפטורים מלשלם את התשלום החודשי בסך 130 שקל) ואם יגבו מהם את ההפסדים לא יסכימו להיות גובים. והוסיף שמצד דיני חו"מ צריך לשאול את הרבנים אך המציאות הוא שהישיבה לא מתיחסת לגובים כשכירים אלא כמתנדבים, והפטור מלשלם על ההסעה הוא רק 'בונוס' ולא תשלום שאינו משקף את הטירחה ואת הכאב ראש, ועוד שיש מן הגובים שמוותרים על 'בונוס' זה ומשלמים מרצונם את התשלום החודשי. נמצא שאין כאן תורת לוה ומלוה כי הישיבה לא מעונינת להלוות את הכסף, וגם לא תורת שואל ומשאיל כי לא הושאל לו הכסף מעולם, וגם לא תורת שומר שכר, אלא יש כאן שומר חינם שהתנדב להחזיק את הכסף של הישיבה. [העירו על דבריו (מ.ט.) שגם פרוטה דר' יוסף אינו מגיע מבעל האבידה ואעפ"כ נחשב שומר שכר].❖

עומק הפשט

33

גליון נושא: 'זריקת אוכל לאשפה'

דיונים אקטואליים בסוגיות הנלמדות, לעורר לב המעיין ולא 'הלכה למעשה', בבא מציעא דף כג.
בס"ד, יום ג' פרשת וישב, י"ט כסלו תשע"ו

אין מעבירין על האוכלין

שורש הדברים

בגמ' (בבא מציעא דף כג.) שהסימן שיש באבידה ודאי לא נדרס כיון שאין מעבירין על האוכלין. ופירש **רש"י** והובא **בתוס'** (ד"ה אין) שהמוצא אוכלים בדרך אינו רשאי להעביר עליהם ולהניחם שם אלא צריך להגביהן, הלכך לא נדרסו שמי שמצאן ראשון הגביהם. כפירוש זה נפסק **במ"ב** (סי' קעא ס"ק יא).

אמנם דעת **המאירי** (ב"מ דף כג. עירובין דף סד:), שאין דין להגביה אלא כל האיסור הוא לפסוע ולדרוס עליהם. וכתב **בבאר שרים** (ח"ד סימן ב' אות ד') שלכתחילה יגביה כרש"י, וכשאינו יכול יסמוך על המאירי.

טעם האיסור: כתב **רבינו ירוחם** (נתיב טז ח"ה) הוא שיש בזה ביזוי אוכלים. ועיין **בפירוש ר"י בן חכמון** (מחכמי מצרים הקדמונים עירובין סד) שפירש טעם האיסור שאין מניחים את האוכלין להפסד דרך ביזוי ובעיטה. והיינו שבכך שאינו מגביהם ולא מסלקן לצדדים יבואו לידי דריסה וביזיון, ועוד שזה גופא זלזול בחשיבותן שאינו דואג שלא יבואו לידי דריסה. ומובן היטב מש"כ **הגרי"ח זוננפלד** זצ"ל (שלמת חיים סי' קע"ב, א"נ או"ח סי' קס"ט) שאם לא יפסד מותר לדרוך עליו, כיון שאינו מפסידו מאכילה.

1. לעניין הלכה

להלכה: הנה **הרמב"ם והשו"ע** השמיטו דין זה, אבל **המג"א** (סימן קע"א סק"א) פסק דין זה להלכה, והובא **במ"ב** (סימן קעא ס"ק י"א).

טעם ההשמטה: טעם הדבר שהושמט ברמב"ם ובשו"ע, ביאר **הגר"ח קניבסקי** שליט"א (דרך אמונה מעשר פרק י"א הל' י' בה"ל ד"ה שלא) משום דס"ל דרבא דמסיק (בב"מ כג.) דכו"ע מעבירין על האוכלין סובר דלא קיי"ל אין מעבירין, ואמנם **השיטמ"ק בשם הריצב"ש** פירש שרבא לא חולק על דין זה, אך בדעת הרמב"ם יש לומר שרבא חולק.

טעם נוסף: באופן אחר יש לבאר טעם ההשמטה שהרמב"ם פירש את הסוגיא כדעת המאירי שאין מעבירין הכוונה שאין דורסין, אבל אין דין להגביה. והדין לא לדרוס הרי נפסק ברמב"ם (פ"ז מברכות) ובשו"ע (קפ ג) וכעי"ז כתב **הגר"מ פינשטיין** זצ"ל (דברות משה ב"מ פרק ב' הע' ט"ו).

כשפים: הנה מבואר בגמ' בעירובין שכיון שמצוי כשפים מעבירין על האוכלין, אמנם בזמננו כיון שאין מצוי כשפים חזר הדין שאין מעבירין על האוכלין - **הגר"ח קניבסקי** שליט"א (דרך אמונה מעשר פרק י"א הל' י' בה"ל ד"ה שלא, עלי שי"ח עמ' ר"פ אות מ').

2. אין מעבירין על האוכלין בזמננו

רגישות: בזמננו אנשים פיתחו רגישות, וכל חסרון קלוש באוכל מהוה סיבה לזרוק אותו לפח, למרות שהמאכל מצד עצמו ראוי לאכילה. ויש לדון אם יש כאן חשש 'ביזוי אוכלין' וחשש 'בל תשחית', ואולי צריך לנהוג בלחם כמו בקדושת שביעית שמחכה עד שיתעפש ואיך זורקו מיד כשאין רוצה לאכלו. ומנהג העולם לעטוף את הלחם בשקיות ולזרוק לפח וצריך לדעת מה הענין. ומדוע בשאר מאכלים חוץ מלחם לא עוטפים אותם בשקיות לפני הזריקה לפח האשפה הרי 'ביזוי אוכלים' נאמר בכל המאכלים.

מעשה שהיה: מספר **הגר"י זילברשטיין** שליט"א (חשוקי חמד ב"מ דף כג. קב ונקי ח"א או"ח סי' נ"ח) פעם אחת הלכתי עם מו"ח **הגרי"ש אלישיב** זצ"ל ברחוב והרמתי פרוסת לחם שהיתה מושלכת לארץ, אמר לי מו"ח דכהיום מאחר ואנשים לא אוכלים ממה שהושלך ברחוב מחשש לזיהומים ומחלות, אם כן פת זו לא ראויה למאכל אדם, ואין זה בכלל אין מעבירים על האוכלים. וכעין זה הביאו בשם הגרי"ש (עץ השדה סי' ט"ז הע' כ"א, ברכת השם סי' ג' הע' קפ"ב, אשרי האיש או"ח ח"א פרק ל"ב אות ב', הערות ב"מ כג.) שאין מעבירין על האוכלין נאמר רק כשעומד בפועל למאכל, ודוקא כשהמאכל בצורה שעדיין רגילים לאוכלו. והוסיפו (הנ"ל) בשם הגרי"ש דמכל מקום אסור לדרוס עליו, כדין פירורים פחות מכזית. [להבנת הענין: יש להדגיש שהוראה זו של הגרי"ש אלישיב זצ"ל, נשנתה כלפי שלוש נדונים דומים. וכדלהלן א. אין מעבירין. ב. זריקה לפח. ג. אולמות.]

תמיהות: בספר **שערי ברכה** (פרק ג' הע' קי"ב) התבטא על החידוש של הגרי"ש שסתימת הפוסקים לא משמע הכי. **והגרח"פ שיינברג** זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק י"א) הסתפק אם צריך להגביה לחם שאין ראוי לאכילה, והסיק דצ"ע שלא חילקו כן הפוסקים. עוד הקשו (מ.ז.) על הגרי"ש, מדוע הוצרך **התורא"ש** (ב"מ כג.) לבאר הטעם שבמקום שיש חשש כשפים אין צריך להגביה מן הדרך, משום דיש חשש כשפים לנוגע בהם או לדורס עליהם, ומשמע שהטעם מצד החשש סכנה, ותיפוק ליה שכיון שיש חשש כשפים בפועל אינו עומד לאכילה. ובספר **ברכת השם** (סימן ג'

פנינים

אם רק פת או גם שאר מאכלים

גם שאר מאכלים: כתב **רבינו ירוחם** (נתיב ט"ז ח"ה, קמ"ה-ב') שהדין הוא בין בפת ובין בשאר אוכלין, שאינו עובר עליהן אלא נוטלן משום בזיון אוכלין. וכן הכריע למעשה **הגר"ח קניבסקי** שליט"א (עלי שי"ח עמ' ר"פ אות ל"ט) שאין מעבירין נאמר על כל אוכל. וכן משמעות לשון הגמ' 'אין מעבירין על האוכלין' ולא 'אין מעבירין על הפת'.

המקור לכך: ועיין **באבני נזר** (יו"ד סוף סי' ק') שהקשה מנין לגמ' בעירובין שאין מעבירין על האוכלין [שמשמע כל האוכלין] מדלא העביר על הפת, דלמא האיסור הוא בפת דוקא שהרי פת חמור מן האוכלין, כדאיתא בברכות (נ ע"ב) י"ד דברים נאמרו בפת, ואע"פ שאין זורקין את הפת אבל זורקין את האוכלין. ומתרץ, שהרי במעשה שם מדובר על פת עכו"ם וא"כ לכאורה קשה מדוע אסור להעביר הרי הוא אסור באכילה, וע"כ משום שאפשר להתירו באכילה ע"י בישול שבזה נפקע תואר לחם ופקע איסור פת עכו"ם משום שכבר אינו פת, ממילא יש ללמוד מזה גם לכל האוכלין שאין מעבירים עליהם.

הגרי"ח זוננפלד זצ"ל (שלמת חיים סי' קע"ב, א"נ או"ח סי' קס"ט) דן להוכיח מהסוגיא שבשאר מאכלים אין איסור מזה שבכריכות הרי אלו שלו והטעם לרבה משום שהוא סימן העשוי לידרס ולא הוי סימן, ואם גם בזה אין מעבירין הוא אינו עשוי לידרס ומדוע הרי אלו שלו, ודוחה את הראיה, שגם אם בשאר מאכלים יש איסור דאין מעבירין מ"מ הוא רק במאכלים המתקלקלים ע"ז, אך כריכות שהם שיבלים של תבואה לא נפסדים ע"ז ולכן אין איסור לדרוס עליהם ולכן הוי עשוי לידרס. ומסיים שלמרות שאין ראיה לנידון מ"מ נראה דמדת חסידות להקפיד בזה בכל מה דאפשר שלא יבוא לידי פסידא, והראיה דשר דעניותא מקפיד ע"ז, (עיין חולין קה:).

ועיין **בפסקי תשובות** (אות ז') שכתב שאע"פ שדין זה הוא בין בפת ובין בשאר מאכלים, מ"מ יש הבדל בין פת לשאר מאכלים, דבשאר מאכלים החיוב להגביהו הוא דווקא כשראוי עדיין לאכילה ויש בו שיעור כזית, אבל בפת וכן פת הבאה בכסנין אפילו אינו ראוי לאכילה ופחות משיעור כזית, אם כי מדינא אינו חייב לסלקו לצדדים, מ"מ נכון שיסלקנו למקום שאין רגל אדם דורסת שם משום שקשה לעניות, וכמבואר בסי' ק"פ סעי' ד'.❖

שראו נס גלוי במשך שבעה ימים, הבינו שגם מה שדלק ביום הראשון הוא נס. כעין שאמר רבי חנינא בן דוסא לבתו, "מי שאמר לשמן וידלוק, יאמר לחומץ וידלוק" וכפי שכתב **הרמב"ן** (סוף פרשת בא) מן הניסים הנסתרים וכו'. רק שלא שייך לקבוע הלל והודאה על נסים התמידיים, אבל כאן שהיה נס מלובש בתוך הטבע, ראו לנכון להוסיף יום אחד להודות ולהלל על הטבע עצמו.

3. כמה שמן נמצא בפך ?

פחות מיום אחד: עיקר היסוד שהיה שמן רק ליום אחד יש חולקים על זה, כמבואר **בשאלתות דרב אחאי גאון** (פרשת וישלח סוף שאילתא כו עמוד קעח) הובא **בספר האשכול ובברכי יוסף**, שהשמן לא היה די אפילו ליום אחד.

וביאר שם בספר **שאילת שלום** (על השאלתות אות מ') שכונת השאלתות לתרץ קושית הב"י שגם ליום אחד לא היה די, כי דפנות הפך ספגו מעט מן השמן, נמצא שהיה נס גם ביום הראשון.

והקשה על כך ב**העמק שאלה** (שם) איך יתכן שמילאו פך שמן וחתמו בחותמו של כהן גדול בלי שיהיה מספיק אפי' ליום אחד, הרי עשו מידה זו להדלקת המנורה. [ויתכן לתרץ (כ.ק.) שבכל הפחים דוגמתו לא נבלע הרבה בדפנות, כי מעיקרא הכניסו כשיעור יום אחד, ורק בפח זה נחסר שהיה 'עתיק יומין' ונבלע בו הרבה שמן בתוך הפח]. עוד תמה בספר **חידושי הרי"ם** מדוע הכהן גדול היה צריך לחתום על הפך, וכי לא היה שם אדם אחר שיהיה אחראי על החותמות.

מנחת חביתין: מכח תמיהות אלו פירש **החידושי הרי"ם** באופן אחד את דברי השאלתות, שבפך היה רק ג' לוגין שמן כשיעור מנחת חביתין של כהן גדול ולכן נחתם בחותמו, וחסר חצי לוג למנורה שצריך ג' לוגין ומחצה. נמצא שיש נס גם ביום הראשון. [וזה דלא כהבנת השאלת שלום שהסיבה שלא הספיק ליום אחד, הוא מחמת שנבלע בדפנות].

שמן לשמונה ימים: תירוץ מחודש כתב **הג"ר ליבל היינא** זצ"ל (ליקוטי יהודה עמוד קלח, הודפס בסוף ספר שפת אמת על חנוכה) בשם סביו בעל **האמרי אמת** שבאמת היה בכד שמן לשמונה ימים [וקשה פשטות לשון הגמ' ולא היה בו אלא להדליק יום אחד, ויש לדחוק שהפך היה 'סוג פח' שמחזיק שיעור של יום אחד, אבל השמן היה לשמונה ימים].

והנס אירע בשעת מילוי הפח שמילאו כשיעור יום אחד וראו שאינו מלא, הוסיפו עוד כמות של יום אחד, וראו שאינו מלא, כך שמונה פעמים. ולכן היה חתום בחותמו של כה"ג כי הבינו שכד זה ישמש באחת התקופות, ונשמר בנס עד החשמונאים.❖

מנהג ישראל תורה
לכוון בהדלקה על נס המלחמה

יום נוסף: אחד מהתירוצים הידועים על קושית הב"י הוא התירוץ שמבואר **במאירי** (שבת כא.), **ופרי חדש, ובנין שלמה, והעמק שאלה, וארחות חיים** (חנוכה), ועוד, שאכן בשמן היה רק ז' ניסים, אולם קבעו בנוסף לכך יום שמיני לציין את נס הנצחון במלחמה. והיום הראשון בו לא היה נס בפח השמן הוא לזכרון נס המלחמה, ושאר השבעה ימים הם לזכרון נס פח השמן. וכעי"ז מבואר **בהעמק שאילה** על השאלתות (פר' וישלח שאילתא כ"ו אות י') שבחנוכה יש לברך גם על נס ההצלה וגם על נס הנרות, ועל נס ההצלה מספיק לברך יום אחד ותו לא.

כוונת ההדלקה: והעיר על כך **בגליון הנפלא 'לענין הלכה'** (י.מ.ה. - חנוכה תשע"ו) שנפק"מ בתירוץ זה שצריך לכוון בהדלקה להודות ולהלל על ניסי המלחמה, ולא על פח השמן גרידא.

נס המלחמה: וכתב שכבר ייסד כן **הגרש"ז אוירבאך** זצ"ל (הליכות שלמה חנוכה פרק טז סעיף ט), שמעיקר המצוה צריך לכון בשעת ההדלקה להודות ולהלל לד' על ניסי המלחמה. והוכיח הגרש"ז (שם הערה יז) כדבריו, ממה שנפסק **בשו"ע** (תרעו, ד) שצריך לומר בשעת ההדלקה הנרות הללו אנו מדליקים על הניסים וכו' ולא הוזכר נס פך השמן, וגם בנוסח 'על הניסים' לא מצינו כלל זכר לנס פח השמן אלא רק זכר לנס המלחמה, בהכרח שעיקר המצוה אינה לזכר פך השמן אלא על נס המלחמה, וכן כתב **המהר"ל** (בספר נר מצוה) שנס פך השמן היה הגילוי שנס המלחמה הוא נס מאת השי"ת. וביאר **הג"ר אליהו דיסקין** שליט"א שבנס הנצחון עדיין יש פתחון פה לטועים לפרש כהשקפתם המעוותת של 'החילונים', המעלים על נס את 'גבורתם ועוז רוחם של המכבים הגיבורים' שהביא את הנצחון. לכן בא נס פח השמן לגלות שהכל נס מאת השי"ת.

מפורש בקדמונים: וכן מבואר **בר"י מלוניל** (שבת פרק ב' דף ט') שתיקנו הדלקת נרות להזכיר שני הניסים נס המלחמה ונס פח השמן. וכן מבואר גם **בתשב"ץ** (סי' רנ"ח) שאחר הדלקת נר חנוכה יש לומר ז' פעמים ויהי נועם וב' פעמים פסוק אורך ימים, משום שהחשמונאים אמרו את זה כשיצאו למלחמה ובזכות זה נצחו, לכן יש לומר כן גם אחר הדלקת נר-חנוכה, מבואר שנר חנוכה הוא זכר גם לנס המלחמה. ובספר **יסוד ושורש העבודה** (יב א) כתב שבברכת 'להדליק' יכון על נס פח השמן, ואילו בברכת 'שעשה ניסים' יכון על כל הניסים והישועות. ומצינו כן גם להלכה **במ"ב** (סי' תרע"ה ס"ק י') שהטעם שנשים חייבות בנר חנוכה הוא משום שהנס היה גם להן, שהיתה גזירה על כל בתולה הנשאת שתבעל להגמון תחילה, וגם התשועה נעשה ע"י אשה שבת יוחנן כהן גדול חתכה ראשו של ראש הצוררים, מבואר שהנרות הם גם זכר לנס המלחמה. וביאר **המשך חכמה** (פרשת וישב) שחז"ל אין מתקנים הלל והודאה רק על נס היוצא מגדר הטבע לכך הוצרכו לנס פח השמן, למרות שהעיקר נס המלחמה.

יש להעיר: בגוף התירוץ הנ"ל, שיוצא שרק היום הראשון שלא היה בו נס בפח השמן הוא זכר לנס המלחמה, ושאר הימים הם רק זכר לפח השמן, ואילו בדברי הפוסקים והראשונים הנ"ל משמע שכל החנוכה הוא זכר לנס המלחמה. ובפשוטו יש לבאר שכל החנוכה הוא זכר גם לנס המלחמה, וכוונתם רק לומר שהוסיפו יום נוסף לזכר נס המלחמה.

ועוד יש לומר: לפי מה שכתב **הגרש"מ דיסקין** זצ"ל (משאת המלך הערות והארות אות פ"ו) שהנר הראשון שבכל יום הוא על נס המלחמה, והמוסיף והולך שבכל יום הוא על נס פח השמן, [שכל נס פח השמן היה בשביל ענין של הידור, שהרי טומאה הותרה בציבור, לכן קבעו זכר לפח השמן בהדלקה של ההידור.] נמצא שבמה שהוסיפו את היום הראשון לזכר נס המלחמה קבעו שעיקר ההדלקה הוא

הערות מבני החבורה

ביאור קושית הבית יוסף

קושיא על הקושיא: יש תמהים על עצם קושית הב"י, מכיון ששמן של יום אחד נהפך להיות שמן של שמונה ימים, נמצא שיש כאן - 8 ימי נס ולא רק - 7, שהרי לא נוספו קנקנים חדשים וגם לא נוצר שמן חדש של עוד שבע ימים, אלא אותו שמן עצמו דלק שמונה ימים. ובהכרח גם בקושיא הבין הב"י שהשמן נתחלק באיזה צורה בין שמונת הימים וא"כ הנס קיים בכל השמונת הימים בשוה. ואין לומר שזה גופא תירוץ הב"י, שעדיין לא מובן מה הקושיא 'ודקארי לה מאי קארי לה'.

ועוד, שאילו היו קובעים ז' ימים לא היה ניכר שהנס נמשך על שמונה ימים, ובהכרח כדי לציין סיפור הנס כפי שאירע צריך לעשות חנוכה שמונה ימים. ועוד (ה.י.), הרי לא תוקן 'יום כנגד יום', אלא קבעו שמונת ימי חנוכה כ'מקשה אחת' של שמונת ימים, לסמל את נס פח השמן שהיה אמור להספיק ליום אחד והוכפל לשמונה. ולא שייך לסמל כי אם בחג של שמונת ימים.

רק כשיש תועלת: ויש לומר בפשיטות (ד.ק.) שכוונת קושית הב"י, שלהודות ולהלל שייך רק במעשה ניסים שהתהווה תועלת לישראל מחמתם, ומאחר שיום אחד היה שמן גם קודם הנס, לא שייך לציין עליו בהלל והודאה, וכל ריבוי השמן הוא רק לשבעת ימים א"כ צריך לחוג רק 7 ניסים. ועל זה תירץ הב"י שכן היה רווח בכל יום ויום.

באופן אחר שמעתי (מ.ח.) שאכן הב"י גם בקושיא הבין שמוכרח להיות שהשמן התחלק באופן כל שהוא בין כל השמונת ימים, וכל קושיתו היא איך בפועל התבטא הנס בכל השמונת ימים. ועל כך הסביר בתירוץ שיש שלוש דרכים כיצד זה התרחש.❖

נספח

חתן מוחלין לו כל עונותיו

מקור הדברים - כתיב (בראשית כח ט) וַיֵּלֶךְ עֵשָׂו אֶל־יִשְׁמָעֵאל וַיִּקַּח אֶת־מָחֲלַת ודרשו חז"ל **בירושלמי** (ביכורים פרק ג' הלכה ג'), **ובמדרש** (אגדת מדרש ספר שמואל, פרק יז), ומובא **ברש"י** (בראשית לו ג) מצינו באגדת מדרש ספר שמואל שלשה מוחלין להן עונותיהם גר שנתגייר, והעולה לגדולה, והנושא אשה, ולמד הטעם מכאן, לכך נקראת מחלת שנמחלו עונותיה: **מקור נוסף** - הביא התשב"ץ קטן (דיני חתן סימן תסז) בשם הר"ם ז"ל ג' מוחלין להם עונותיהם חתן נשיא חולה. חתן דכתיב ונקה האיש מעון. וזה נפסק להלכה שלכן צריך להתענות כמבואר במטה משה (הלכות הכנסת כלה אות ב'), ובית שמואל (סימן ס"א ס"ק ו) מפני שנמחל לו על כל עונתיו הוי כיוה"כ שאינו מכפר כי אם לשבים ולמאמינים.

טעם המחילה - כתב **הכנסת הגדולה** בשם **הר"י מברונא** הובא בספר 'חופת חתנים' (להג"ר רפאל בן חזקיהו מילדולה, סימן ו') שנמחלו עונותיהם משום דחתן דומה למלך ואמרינן דמלך נדון בכל יום. טעם שני משמע בירושלמי הנ"ל שהטעם הוא מפני שגדולה מכפרת. טעם שלישי במדרש תלפיות ערך חתן וכלה (קושיא ד') כפרתם של ישראל היה על ידי כהנים שהקריבו קרבנות, כשחרב ביהמ"ק אין כהן לכפר הנושא אשה מקרב כפרתן של ישראל כי אין בן דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף וא"כ הוא מקרב את הגאולה ומקרב כפרתן של ישראל לכן בדין הוא שיתכפרו עונותיו. טעם רביעי כתב ר' חיים ויטאל בספרו עץ הדעת טוב שאדם מתחתן אז הוא מקבל דעת נמצא למפרע שעד היום היה בגדר שוטה ושוטה פטור מן המצוות.

האם דוקא כשעושה תשובה

דעת **הגרש"ז אוירבאך זצ"ל** (הליכות שלמה תשרי אדר פרק רביעי הערה 3) שמה שאמרו שחתן ביום חופתו והמשתתף בברית זוכה לכפרת עונות ברור הדבר שאין זה אלא עם התשובה.

אולם נתווכח עמו **המשגיח דפונביז הג"ר יחזקאל לונשטין זצ"ל** (הליכות שלמה תשרי אדר פרק רביעי הערה 3) שא"כ מה הועיל ההבטחה, ובהכרח שחל מחילה בכל גוני.

מה הרבותא

לדעות שצריך תשובה מה הרבותא שיש מחילת עונות אמר הגרש"ז (הליכות שלמה תשרי אדר פרק רביעי הערה 3) שהרבותא במחילה זו הוא שסר הזהמה השורה על החוטא, והאדמו"ר מקאצק זצ"ל (ישמח לב א' עמוד מח) ביאר שהרבותא שרק חתן יש לו כח להתהפך מרשע לצדיק ברגע אחד עוד יתכן (א.ה.) שהרבותא במחילה של החתן שהוי זמן תשובה ומתקבל מיד תשובתו, כמו שכתב **הרמב"ם** (הלכות תשובה פרק ב' הלכה ו') אף על פי שהתשובה והצעקה יפה לעולם, בעשרה הימים שבין ראש השנה ויום הכפורים היא יפה ביותר ומתקבלת היא מיד שנאמר דרשו ה' בהמצאו. ובחתן נתחדש שהוי כמו עשרת ימי תשובה שתשובתו תתקבל מיד. **ובארחות רבינו** (עמוד רעז) מה שאומרים בשם החזו"א שחתן נמחל אפילו בלא תשובה אינו מוסמך ואינו נכון, רק שבתשובה יש הרבה דרגות ובחתן התשובה יותר קלה, והביא הכותב שם בשם **האדמ"ר מקוצק זצ"ל** שחתן די לו בהרהור תשובה כדי שימחלו לו. **והגר"ח קניבסקי** (דרך שיחה עמוד תקעט) שודאי צריך תשובה, והרבותא שזה מצב שיכול לעשות תשובה.

והג"ר ישראל יעקב פישר זצ"ל (שו"ת אבן ישראל חלק ז' סימן לו אות ט') נוקט שיש פלא במה שאמרו חז"ל דמוחלין לו על כל עונותיו והוא אפילו בלא תשובה, שהרי המקור הוא מעשו דכתיב ביה ויקח את מחלת, ובודאי עשו הרשע לא עשה תשובה כמפורש בגמ' (מגילה דף יא.) הוא עשו הוא ברשעו מתחילתו ועד סופו. ברם במדרש (בראשית רבה סז יג) הובא ברמב"ן (עה"ת בראשית לו ג) שבאותה שעה עשו נתן דעתו להתגייר ופירש הרד"ל (שם אות יט) שעשה תשובה.

וביאר **הגר"י טשזנר** שליט"א (קונטרס דיני ומנהגי חתן וכלה) שעשו עשה תשובה בדרגה הנמוכה ביותר, והשיג מחילה בדרגה קטנה ביותר. ואיתא בספר **אמרי אמת** (ליקוטים עניני נישואין דף ק' ד"ה נסתפק) ומה שמוחלין לחתן הוא דוקא שעשה תשובה שכל הד' חילוקי כפרה מכפרים כשיש תשובה עמהם ורק רבי סובר שיוהכ"פ מכפר בלא תשובה, וכן משמע **בשל"ה** הק' (שער האותיות אות קדושה דף עג ד"ה וצריכין החתן והכלה) הקב"ה מוחל להם עוונותיהם על כן יעשו תשובה ביום קודם החופה כי נהגו בכל ישראל שמתענין.

ובספר 'חופת חתנים' (**להג"ר רפאל בן חזקיהו מילדולה זצ"ל**, סימן ו') כתב - והדבר פשוט שאינו מכפר כי אם לשבים ולמאמינים במחילתו דלא עדיף מיום הכיפורים עצמו. לפיכך נהגו שהחתן והכלה מתענין ביום חופתן (ועיין עוד בקובץ מבקשי תורה גליון כז עמוד מב).

ובספר איש וביתו (עמוד כד) הביא ממורנו **הרב חיים ויטאל** (ספר עץ הדעת טוב מאמר לחתן דף ל' ע"ב) שודאי חתן צריך תשובה והרבותא שמועיל לו התשובה לכפר גם על עבירות חמורות שבעלמא לא סגי להו בתשובה כדאיתא ביומא (דף פו.), וכן כתב **החתם סופר** (תורת סופר ריש פרשת ויצא) וכ"כ **מהר"י בן חביב** (בפירושו הכותב על העין יעקב ירושלמי פ"ג דבכורים ה"ג).❖

השמטה מגליון 9

נשואה לקום מפני אביה ומפני בעלה

לקום מפני אביה - דעת **הגרי"ש אלישיב** זצ"ל (מורא הורים וכבודם פ"ז סעיף יא) שנשואה חייבת לקום לאביה משום שאין זה מעכבה ממלאכת בעלה, ולכן גם אם בעלה מוחה חייבת לקום. ואפילו בשעה שעוסקת בצרכי בעלה ממש חייבת משום שהקימה היא רגע קט ואין בזה ביטול מעסקי בעלה. אולם נחלק עליו **גאב"ד אונגוואר** זצ"ל (שו"ת משנה הלכות חלק ז' סימן קנג), שבאופן שעוסקת במלאכת בעלה ואם תקום בפני אביה תתבטל ממלאכת בעלה פטורה. ולכאורה לדעת הגר"י זילברשטיין הנ"ל אם בעלה מקפיד פטורה מלעמוד לאביה כיון שהשעבוד לבעלה פוטר גם ממורא.

לקום מפני בעלה - מבואר **באילת השחר** (קידושין דף ל:) שלא מצינו שאשה חייבת לקום מפני בעלה כשאינו חכם או זקן. והטעם דחיובי אשה לבעלה אינם מדין כבוד אלא מדין שמצווה לעשות רצונו, ואילו היתה חייבת בכבודו היתה צריכה גם לקום מפניו וכפי שהוכיח החזו"א (אבעה"ז סימן קמ"ח לדף לא:, ויו"ד סימן קמט ס"ק ד') מדברי התוס' (ב"ק מא: ד"ה לרבות ת"ח), ומה שאמרו בגמ' (קידושין ל:) לענין השקני מים "אתה ואמך חייבים בכבוד אביך" אין הכונה שאמך חייבת מדין כיבוד אלא משום שרשות בעלה עליה לעשות רצונו. **אם בעלה תלמיד חכם או זקן** - דעת **הגר"ש הלוי ואזנר** זצ"ל (והדרת פני זקן מהדורה ג' עמוד ו' הערה י"ב) שמסתבר שחייבת לקום בפניו. ואילו דעת **הגר"ח קניבסקי** שליט"א (שאלת רב ח"א פרק ה אות ט' עמוד לה) שלמרות שמעיקר הדין חייבת לקום מפניו אם הוא חכם או זקן, אך למעשה אין צריכה לקום כי סומכים שהבעל מוחל לאשתו. וכן דעת **הגרש"ד מונק** זצ"ל (שו"ת פאת שדך ח"ג סימן קט אות ז) שלא ראינו שאשה תעשה הידור לבעלה, שמסתמא מוחל לה על הקימה. [עוד העלה צד, שמעיקרא לא תיקנו חיוב קימה על בני הבית כעין המבואר בשו"ע (יו"ד סימן של"ד סעיף ב') מנודה אין בני ביתו מתרחקים ממנו]. ודעת **הגר"ש סופר** זצ"ל (שו"ת התעוררות תשובה ח"ד סימן קכו, ובמהדורה קודמת יו"ד סימן טו) שיש להסתפק אם אשת חבר צריכה לקום מפני בעלה כיוו ש'אשתו כגופו'.❖

לְזִכְרוֹן עוֹלָם בַּהֵיכַל ד׳

הקובץ מוקדש לע״נ הרב החסיד

צבי יעקב בן רבי **זאב יהודה** זצ״ל

נלב״ע י״ט אלול

באמונתו האיתנה שרד את השואה בשנות הזעם

וזכה להקים דורות ישרים מבורכים

ת. נ. צ. ב. ה.

לְזִכְרוֹן עוֹלָם בַּהֵיכַל ד׳

הקובץ מוקדש לע״נ האשה הצדקנית

הינדא שפרינצא ע״ה בת רבי **אברהם שלום הלוי** זצ״ל

נלב״ע יט סיון תשע״ה

כפה פרשה לעני וידיה שילחה לאביון

כל ימיה חיזקה יתומים ושבורי לב

ת. נ. צ. ב. ה.